

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ТЕХНОЛОГІЙ І ТОРГІВЛІ
КАФЕДРА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ, РЕСТОРАННОГО І ТУРИСТИЧНОГО
БІЗНЕСУ

Дубовой Олександр Володимирович

**БЕЗБАР'ЄРНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ
ВНУТРІШНЬОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ**

**Кваліфікаційна робота
за спеціальністю 242 Туризм і рекреація**

Особистий підпис – _____ Дубовой О. В.

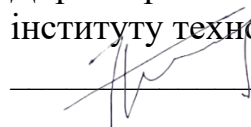
Науковий керівник – к.г.н., доцент К.О. Верес
(підпис) (посада, науковий ступінь,
наукове звання, ініціали, прізвище)

Зав. кафедри – к.п.н., доцент В.В. Бурдун
(підпис) (посада, науковий ступінь,
наукове звання, ініціали, прізвище)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
 «ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
 ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА»
 НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ТЕХНОЛОГІЙ І ТОРГІВЛІ
 КАФЕДРА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ, РЕСТОРАННОГО І ТУРИСТИЧНОГО
 БІЗНЕСУ

Затверджую:

Директор навчально-наукового
 інституту технологій і торгівлі

 Потапенко Е.В.

**Індивідуальний план здобувача вищої освіти
 щодо виконання кваліфікаційної роботи**

1. Дубовой Олександр Володимирович
 (прізвище, ім'я, по батькові здобувача)
 2. Навчально-науковий інститут технологій і торгівлі
 3. Спеціальність «Туризм і рекреація»
 4. Кафедра професійної освіти ресторанного і туристичного бізнесу
 5. Науковий керівник Верес Катерина Олександрівна, к.г.н., доцент
 (прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)
 6. Тема кваліфікаційної роботи
Безбар'єрне середовище як фактор розвитку внутрішнього туризму в Україні
1. Термін подання роботи на кафедру 22.12.2025 р.

<i>№</i>	<i>Заходи</i>	<i>Термін виконання</i>	<i>Відмітка про виконання</i>
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи, вивчення наукової літератури, затвердження теми й керівника.	28.10.2024	
2.	Розробка плану роботи, визначення мети, завдань, об'єкту, предмету, методів дослідження.	18.11.2024	
3.	Робота над теоретичною частиною кваліфікаційної роботи, аналіз літературних джерел.	09.12.2024	

4.	Подання теоретичної частини кваліфікаційної роботи для першого читання науковим керівником.	13.01.2025	<i>Іванч</i>
5.	Усунення зауважень, урахування рекомендацій наукового керівника, подання теоретичної частини кваліфікаційної роботи на друге читання.	10.02.2025	<i>Іванч</i>
6.	Розробка технологічної і конструкторської частин роботи. Поетапний аналіз та обговорення результатів дослідної роботи.	07.04.2025	<i>Іванч</i>
7.	Подання першого варіанта дослідної частини кваліфікаційної роботи на перевірку науковому керівникові.	12.05.2025	<i>Іванч</i>
8.	Урахування рекомендацій наукового керівника, збагачення роботи додатковими дослідженнями, проведеними під час практики, підготовка варіанта роботи до попереднього захисту роботи на кафедрі.	08.09.2025	<i>Іванч</i>
9.	Попередній захист роботи на кафедрі.	27.10.2025	<i>Іванч</i>
10.	Доопрацювання кваліфікаційної роботи з урахуванням рекомендацій після попереднього захисту роботи на кафедрі.	10.11.2025	<i>Іванч</i>
11.	Подання кваліфікаційної роботи науковому керівникові та рецензентові на підготовку відгуку й рецензії.	01.12.2025	<i>Іванч</i>
12.	Подання на кафедру остаточного варіанта кваліфікаційної роботи, підписаного випускником, науковим керівником і рецензентом.	22.12.2025	<i>Іванч</i>

Здобувач вищої освіти _____ Дубовой О. В.
 (підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи *Іванч* _____ Верес К. О.
 (підпис) (прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Дубовой О.В. Безбар'єрне середовище як фактор розвитку внутрішнього туризму в Україні / Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 242 «Туризм і рекреація» (освітня програма «Туризм і рекреація»).

У кваліфікаційній роботі здійснено комплексне дослідження теоретичних, методичних та практичних аспектів розвитку безбар'єрного туризму в Україні в умовах сучасних соціально-економічних трансформацій. Актуальність обраної теми зумовлена зростанням ролі туризму як чинника соціальної інтеграції, підвищення якості життя населення та формування людиноцентричної моделі розвитку суспільства, а також об'єктивною потребою у створенні доступного туристичного середовища для всіх категорій громадян.

У ході дослідження досягнуто поставленої мети, яка полягала в оцінюванні сучасного стану, виявленні проблем і визначенні перспектив розвитку безбар'єрного туризму в Україні, а також у розробленні практичних рекомендацій і концептуальної моделі його впровадження. Реалізація мети забезпечувалася послідовним виконанням визначених у роботі завдань, що дозволило сформулювати цілісне бачення проблематики безбар'єрного туризму.

Узагальнення результатів дослідження дозволяє стверджувати, що безбар'єрний туризм в Україні має значний потенціал розвитку як з точки зору соціальної значущості, так і з позицій економічної доцільності. Його впровадження сприятиме підвищенню конкурентоспроможності туристичної галузі, розширенню туристичного попиту, формуванню позитивного іміджу країни на міжнародному ринку та зміцненню соціальної згуртованості суспільства.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання висновків і рекомендацій роботи органами державної влади, місцевого самоврядування, туристичними підприємствами та громадськими організаціями при розробленні стратегій розвитку туризму, програм післявоєнного відновлення, інвестиційних проєктів і навчальних курсів для фахівців туристичної сфери.

Ключові слова: безбар'єрний туризм, туризм, розвиток безбар'єрного туризму, бар'єри, безбар'єрність, безбар'єрне туристичне середовище.

Публікація здобувача за темою роботи:

ДУБОВОЙ Олександр. Безбар'єрне середовище як фактор розвитку внутрішнього туризму в Україні. Сучасна наука та освіта: стан, проблеми, перспективи. Матеріали IV міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (20-21 березня 2025 р., м. Полтава), 418-421с. - <https://surl.li/shxfhl>

ANNOTATION

Dubovoy O.V. Barrier-free environment as a factor in the development of domestic tourism in Ukraine / Qualification work for obtaining the educational degree "Master" in specialty 242 "Tourism and Recreation" (educational program "Tourism and Recreation").

The qualification work has carried out a comprehensive study of theoretical, methodological and practical aspects of the development of barrier-free tourism in Ukraine in the context of modern socio-economic transformations. The relevance of the chosen topic is due to the growing role of tourism as a factor of social integration, improving the quality of life of the population and the formation of a human-centered model of social development, as well as the objective need to create an accessible tourist environment for all categories of citizens.

The research achieved its goal, which was to assess the current state, identify problems and determine the prospects for the development of barrier-free tourism in Ukraine, as well as to develop practical recommendations and a conceptual model for its implementation. The goal was achieved by consistently fulfilling the tasks identified in the work, which allowed forming a holistic vision of the issues of barrier-free tourism.

The generalization of the research results allows us to state that barrier-free tourism in Ukraine has significant development potential both from the point of view of social significance and from the point of view of economic feasibility. Its implementation will contribute to increasing the competitiveness of the tourism industry, expanding tourist demand, forming a positive image of the country on the international market, and strengthening social cohesion of society.

The practical significance of the results obtained lies in the possibility of using the conclusions and recommendations of state authorities, local governments, tourism enterprises and public organizations in developing tourism development strategies, post-war recovery programs, investment projects and training courses for tourism specialists.

Keywords: barrier-free tourism, tourism, rise of barrier-free tourism, barriers, barrier-free, barrier-free tourist environment.

Applicant's publication on the topic of the work:

DUBOVOY Oleksandr. Barrier-free environment as a factor in the development of domestic tourism in Ukraine. Modern science and education: state, problems, prospects. Materials of the IV international scientific and practical Internet conference (March 20-21, 2025, Poltava), 418-421p. - <https://surl.li/shxfhl>

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ БЕЗБАР'ЄРНОГО ТУРИЗМУ.....	11
1.1. Сучасні підходи до визначення поняття «безбар'єрний туризм» та класифікація його споживачів	11
1.2. Історія розвитку безбар'єрного туризму	17
1.3. Критерії та цільові групи безбар'єрного туризму: загальні та специфічні аспекти	20
Висновки до розділу 1.....	23
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН БЕЗБАР'ЄРНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ: ДОСЛІДЖЕННЯ ТА АНАЛІЗ.....	25
2.1. Дослідження стану безбар'єрного туризму України на основі опитування осіб, які потребують безбар'єрності	25
2.2. Аналіз стану безбар'єрного туризму України: SWOT-аналіз	31
2.3. Основні проблеми розвитку безбар'єрного туризму в Україні	38
Висновки до розділу 2.....	44
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БЕЗБАР'ЄРНОГО ТУРИЗМУ УКРАЇНИ	45
3.1. Пріоритетні напрями впровадження та розвитку безбар'єрного туризму в Україні	45
3.2. Пропозиції щодо формування конкурентоспроможного безбар'єрного туристичного продукту	50
3.3. Модель безбар'єрного туризму України	55
Висновки до розділу 3.....	59
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	65
ДОДАТКИ	71

ВСТУП

Актуальність теми: Відповідно до даних Всесвітньої туристичної організації (UNWTO), у XXI столітті туризм перетворився на одну з найбільших і найдинамічніших галузей світової економіки [12; 34]. Стрімке зростання туристичних потоків сприяло формуванню та активному розвитку альтернативних видів туризму, кожен із яких має власні особливості функціонування та ринкові пропозиції. Одним із таких напрямів є безбар'єрний туризм, який упродовж останніх років набуває дедалі більшого поширення та розглядається як перспективний сегмент туристичного ринку [2; 42].

Безбар'єрний туризм передбачає усунення соціальних, інституційних та фізичних перешкод, що обмежують можливість повноцінної участі людей у туристичній діяльності. Його сутність полягає у забезпеченні доступності туристичного середовища в широкому розумінні, зокрема у сфері інфраструктури, транспорту, засобів розміщення, інформаційно-комунікаційних сервісів, а також туристичних послуг і продуктів [3; 10; 30]. Фактично йдеться про створення умов, за яких будь-яка особа може без ускладнень отримати повноцінний туристичний досвід.

Позитивний вплив розвитку безбар'єрного туризму поширюється не лише на окремі соціальні групи, а й на суспільство загалом [23; 29]. Як складова сучасної індустрії послуг, цей напрям сприяє створенню нових робочих місць, активізації фінансових потоків, збереженню природного середовища та охороні культурної спадщини [24; 39]. Водночас безбар'єрний туризм виступає чинником сталого розвитку туристичних дестинацій, підвищуючи їх привабливість і конкурентоспроможність.

У процесі еволюції концепція безбар'єрного туризму вийшла за межі вузького розуміння доступності та набула комплексного характеру, що передбачає трансформацію всієї туристичної системи. Сучасний підхід ґрунтується на принципах універсального дизайну, відповідно до яких

туристичне середовище має бути зручним, безпечним і функціональним для всіх категорій населення незалежно від віку, стану здоров'я, фізичних можливостей чи наявності обмежень. До кола потенційних споживачів безбар'єрного туризму належать особи з інвалідністю, люди похилого віку, вагітні жінки, сім'ї з малолітніми дітьми та інші групи, які потребують підвищеної доступності.

Актуальність проблематики безбар'єрності підтверджується тим, що щороку мільйони людей, які мають особливі потреби щодо доступності, здійснюють подорожі як у межах власних країн, так і за кордон. Це свідчить про значний ринковий потенціал безбар'єрного туризму та актуалізує необхідність формування інклюзивних туристичних продуктів і послуг, орієнтованих на максимально широке коло споживачів.

Метою дослідження є аналіз сучасного стану, основних проблем та перспектив розвитку безбар'єрного туризму в Україні, а також розробка можливих практичних рішень, спрямованих на подолання наявних бар'єрів і вдосконалення механізмів його розвитку.

Для досягнення поставленої мети у роботі передбачено виконання таких **завдань**:

- узагальнити сучасні наукові підходи до визначення поняття «безбар'єрний туризм» та здійснити класифікацію його споживачів;
- дослідити етапи становлення і розвитку безбар'єрного туризму;
- визначити ключові критерії та цільові аудиторії безбар'єрного туризму;
- проаналізувати поточний стан розвитку безбар'єрного туризму в Україні на основі результатів опитування осіб, які потребують доступності;
- здійснити SWOT-аналіз розвитку безбар'єрного туризму в Україні;
- виявити основні проблеми, що стримують розвиток безбар'єрного туризму в Україні;

- окреслити пріоритетні напрями впровадження та подальшого розвитку безбар'єрного туризму, а також запропонувати загальні рекомендації щодо формування конкурентоспроможного туристичного продукту;
- розробити узагальнену модель розвитку безбар'єрного туризму в Україні.

Об'єктом дослідження є сучасний стан розвитку безбар'єрного туризму в Україні.

Предметом дослідження виступають реальний рівень доступності туристичної сфери та практичні напрями вдосконалення розвитку безбар'єрного туризму в Україні.

Методи дослідження. Теоретико-методологічну основу кваліфікаційної роботи становлять наукові праці вітчизняних учених, присвячені дослідженню проблем і перспектив розвитку безбар'єрного туризму. Для досягнення поставленої мети в роботі застосовано комплекс загальнонаукових методів, зокрема: історико-логічний аналіз, проблемно-орієнтований підхід, метод теоретичного узагальнення, аналіз і синтез, метод схематичного моделювання, а також метод експертних оцінок.

Інформаційну основу дослідження становлять монографії, навчальні посібники, наукові статті, матеріали конференцій, нормативно-правові акти, звіти міжнародних організацій, а також інформаційні ресурси мережі Інтернет. Окрему увагу приділено статистичним даним Державної служби статистики України, матеріалам ООН та UNWTO.

Практичне значення роботи. Практична цінність отриманих результатів полягає у можливості їх використання для популяризації, просування та розвитку безбар'єрного туризму на туристичному ринку України. Реалізація запропонованих рекомендацій може сприяти економічному зростанню держави, підвищенню якості туристичних послуг та формуванню суспільства, орієнтованого на потреби людини (human-centered society).

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (42 найменування). Обсяг роботи становить 80 сторінок, 6 рисунків, 6 таблиць.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ БЕЗБАР'ЄРНОГО ТУРИЗМУ

1.1. Сучасні підходи до визначення поняття «безбар'єрний туризм» та класифікація його споживачів

У сучасних умовах розвитку туристичної галузі безбар'єрний туризм розглядається як важливий напрям, спрямований на забезпечення рівних можливостей доступу до туристичних продуктів і послуг для всіх категорій населення [6; 7; 9]. Зазначений вид туризму орієнтований на створення умов, за яких особи, що мають обмеження у мобільності, сенсорному сприйнятті, комунікації чи когнітивній сфері, можуть здійснювати туристичну діяльність самостійно, без дискримінації та з дотриманням принципів гідності й рівності [10; 29].

Безбар'єрний туризм передбачає адаптацію туристичного середовища відповідно до індивідуальних потреб споживачів, що включає подорожі, організацію відпочинку, екскурсійну діяльність, відвідування туристичних атракцій та користування супутніми послугами. До основних груп споживачів безбар'єрного туризму належать особи з порушеннями опорно-рухового апарату, зору, слуху, когнітивними або психоемоційними розладами, люди похилого віку, сім'ї з малолітніми дітьми, а також особи з хронічними захворюваннями, що потребують спеціальних умов під час подорожей (табл.1.1)

Важливу роль безбар'єрний туризм відіграє у забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку територій. Забезпечення доступності туристичних об'єктів і послуг сприяє залученню нових сегментів споживачів, активізації туристичного попиту та підвищенню конкурентоспроможності туристичних дестинацій. У цьому контексті Всесвітня туристична організація визначає розвиток інклюзивного та безбар'єрного туризму як один із пріоритетних напрямів сучасної туристичної політики.

Таблиця 1.1

Класифікація груп людей для безбар'єрного туризму [23]

Класифікація	Особливість
За особливостями здоров'я	З фізичними особливостями (з вадами кінцівок або з втраченими кінцівками; паралізовані, частково паралізовані, тощо)
	З вадами або пошкодженнями органів чуття (сліпі; глухі та глухонімі; сліпоглухі; сліпоглухонімі)
	З нервовими розладами (вродженими або набутими, постійними або тимчасовими)
	Когнітивні порушення
Люди похилого віку	60 – 70 років
	70 – 80 років
	80 – 90 років
	Довголітні люди (90 і більше років)
Батьки з дітьми	Батьки з маленькими дітьми (0-1 рік)
	Батьки з маленькими дітьми (1-3 роки)
	Діти
Комбіновані групи	З вадами здоров'я + діти
	З вадами здоров'я + люди похилого віку
	Люди похилого віку + діти

Слід зауважити, що в науковій літературі та практиці управління відсутнє єдине загальноприйняте визначення поняття «безбар'єрний туризм». Він використовується поряд із такими термінами, як «доступний туризм», «інклюзивний туризм», «універсальний туризм» або «адаптивний туризм» [4; 5; 6] (табл.1.2).

Незважаючи на термінологічні відмінності, всі підходи ґрунтуються на ідеї забезпечення можливості користування туристичними послугами особами з особливими потребами в доступності на рівних умовах із іншими туристами.

Таблиця 1.2

Дефініція поняття «безбар'єрний туризм»

№	ІПП автора	Визначення поняття
1	Саймона Дарсі [2]	Доступний туризм дозволяє людям із вимогами до доступу, включаючи мобільність, зір, слух і когнітивні аспекти доступу, функціонувати незалежно, рівноправно та з гідністю через надання універсальних туристичних продуктів, послуги та середовище. Це визначення охоплює всіх людей, тобто батьків з дітьми в колясках, людей з обмеженими можливостями чи людей похилого віку
2	Рекомендації з доступного туризму на основі резолюції Генеральної Асамблеї ЮНВТО [3]	Туризм, доступний для всіх – це форма туризму, яка включає в себе процес співпраці між різними учасниками сфери туризму, який дозволяє людям з особливими потребами в доступності, включаючи мобільну, візуальну, слухову і когнітивну складові доступності, функціонувати незалежно, на рівних умовах з почуттям власної гідності через надання універсальних туристичних продуктів, послуг і середовища
3	О. Бейдик [4]	Адаптивний туризм – складова суспільного туристського руху, новий вид адаптивної рухової реакції, фізичної реабілітації, оздоровлення та соціальної інтеграції людей з обмеженими фізичними можливостями; чинник соціальної реабілітації як для відносно здорових людей похилого віку, так і для осіб з інвалідністю
4	О. І. Топалова [5]	Адаптивний туризм – це відносно новий вид туристичної діяльності, розрахований на людей з обмеженими фізичними можливостями, який є видом адаптивної рухової рекреації та сприяє фізичній реабілітації, оздоровленню та соціальній інтеграції особливої соціальної категорії населення
5	Ю.М. Хрущ, В.М. Іванова, Р.С. Медведський [6]	Адаптивний туризм – це комплекс взаємовідносин соціального, спортивно-оздоровчого, медичного, психологічного чи іншого характеру, що зумовлюють специфіку туристичного продукту під час надання туристичних послуг особам з особливими потребами

<i>Продовження таблиці 1.2</i>		
6.	С.Я. Бугіль [7]	Інклюзивний туризм (від фр. “включає у себе”, лат. include –“укладаю”) - означає процес розвитку туризму, який передбачає доступність туризму для усіх щодо пристосування інфраструктури туристичних центрів і об'єктів туристичного показу до різних потреб усіх людей, зокрема інвалідів, літніх осіб, їхніх опікунів та членів сімей, людей із тимчасово обмеженими можливостями, сімей із маленькими дітьми
7	Л.С. Головкова, Ю.О. Юхновська, О.М. Риженко [8]	Безбар'єрний туризм - розробка туристичних програм з урахуванням доступності для інвалідів як умови створення рівних можливості для здійснення права на відпочинок, для прилучення до культурних цінностей
8	О.М. Риженко Ю.О. Юхновська [9]	Безбар'єрний туризм – процес розвитку туризму, що передбачає доступність туризму для всіх, включно з забезпеченням безперервного моніторингу потреб та змін потреб людей з інвалідністю, розвитку концепцій в сфері туризму для людей з інвалідністю, з врахуванням потреб їхніх опікунів, членів сімей у доступності до туристичного продукту та послуги: фізичної доступності, комунікаційної доступності, сенсорної доступності, web-доступності, internet – доступності, програмної доступності та реалізація прав людей з інвалідністю в сфері туризму
9	United Nations Enable [10]	Доступний туризм – це постійна робота, спрямована на те, щоб туристичні напрямки, продукти та послуги були доступними для всіх людей, незалежно від їхніх фізичних чи інтелектуальних обмежень, обмежених можливостей або віку. Попри напрацювання дослідників та вчених, доцільно зазначити відсутність єдиного визначення поняття, що потребує уточнень та подальших досліджень

За оцінками Всесвітньої організації охорони здоров'я, кількість осіб, які потребують доступного середовища, перевищує один мільярд людей у світі, а з урахуванням опікунів та супроводжуючих ця частка становить близько третини населення планети [22]. Водночас рівень розвитку безбар'єрного туризму в багатьох країнах, зокрема в Україні, залишається недостатнім, що

зумовлено обмеженою доступністю туристичної інфраструктури, нестачею адаптованих послуг та наявністю соціальних і організаційних бар'єрів.

Безбар'єрний туризм охоплює всі етапи туристичного процесу — від прибуття туриста до місця призначення, користування транспортними послугами та засобами розміщення до участі у дозвіллевих і рекреаційних заходах та повернення додому. Формування безбар'єрного туристичного продукту потребує комплексного врахування різних типів доступності, зокрема фізичної, комунікаційної, інформаційної та цифрової. Особливе значення має забезпечення повної та достовірної інформації про умови доступності туристичних об'єктів і послуг.

Основні типи доступності представлені на рис 1.1.

Рис. 1.1 Основні типи доступності (безбар'єрності)

Відповідно до Закону України «Про туризм», туристичний продукт визначається як попередньо сформований комплекс туристичних послуг, що включає не менше двох складових та реалізується за встановленою ціною. До його структури входять послуги перевезення, розміщення, а також інші туристичні послуги, пов'язані з організацією дозвілля, культурних і розважальних заходів. У контексті безбар'єрного туризму туристичний продукт має бути адаптований до потреб осіб, які потребують спеціальних умов доступності.

Різноманіття наукових підходів до трактування безбар'єрного туризму свідчить про складність і багатовимірність цього явища та про відсутність його чіткого нормативно-правового закріплення. Це актуалізує необхідність подальших наукових досліджень, спрямованих на уточнення понятійного апарату та розробку ефективних механізмів упровадження безбар'єрних практик у туристичну діяльність.

В умовах формування людиноцентричної моделі розвитку суспільства та соціально орієнтованої економіки туристичні підприємства повинні орієнтуватися на створення доступного туристичного середовища для всіх категорій споживачів. За сучасними оцінками, близько 30 % населення належить до групи осіб, які потребують безбар'єрності, що зумовлює необхідність інтеграції принципів доступності у процеси планування та управління туристичною діяльністю.

Зростання частки людей похилого віку та осіб з інвалідністю, зокрема в Україні внаслідок воєнних дій, підсилює актуальність розвитку безбар'єрного туризму. Перехід до соціальної моделі інвалідності, запропонованої Всесвітньою організацією охорони здоров'я, зумовив зміщення акцентів із індивідуальних обмежень людини на усунення бар'єрів у середовищі та суспільстві.

Отже, безбар'єрний туризм є важливою складовою сучасної туристичної галузі, що поєднує соціальну значущість із економічною доцільністю. Забезпечення комплексної доступності туристичних продуктів і послуг сприяє

підвищенню якості туристичного досвіду, розширенню цільових ринків та формуванню інклюзивного туристичного простору.

1.2. Історія розвитку безбар'єрного туризму

Питання забезпечення безбар'єрного доступу до туристичних об'єктів і послуг для осіб, які потребують доступного середовища, почало усвідомлюватися на загальноєвропейському рівні наприкінці XX століття. Вперше ця проблема була офіційно визнана у 1990 році, який було проголошено Європейським роком туризму. У межах конференції «Туризм для всіх у Європі» наголошувалося на необхідності налагодження взаємодії між туристичними організаціями та представниками спільнот осіб з інвалідністю. Такий підхід мав сприяти переходу від суто соціального забезпечення до створення рівних можливостей користування туристичними ресурсами для людей з обмеженими можливостями та членів їхніх сімей.

Водночас витоки ідей доступного туризму сягають ще кінця 1980-х років. Саме в цей період сформувався міжнародний рух «Туризм для всіх», поштовхом до якого стала публікація так званого «Звіту Бейкера», підготовленого Англійською радою з туризму у 1989 році. У документі було рекомендовано туристичним підприємствам орієнтуватися на потреби всіх клієнтів незалежно від їхнього віку, фізичних можливостей, сімейного чи матеріального становища, що стало важливим кроком у формуванні інклюзивного підходу до туристичної діяльності.

У подальші роки ідеї доступності та інклюзивності туризму отримали поширення в інших європейських країнах. Кампанія «Туризм для всіх» була адаптована до національних умов і реалізовувалася під різними назвами, зокрема у Франції, Німеччині, Великій Британії, Італії та Швеції. Незважаючи на відмінності у формулюваннях, спільною основою цих ініціатив стала орієнтація на якість туристичних послуг, що розглядалась як невід'ємна

складова доступності. Концепція «туризму для всіх» ототожнювалась із поняттям «якісного туризму», у межах якого комфорт і зручність не суперечать принципам доступності, а навпаки – доповнюють їх [14; 15].

У 2002 році Рада міністрів Північних країн у своїй декларації підкреслила, що кожна людина повинна мати можливість вільно подорожувати як у межах власної країни, так і за її межами, відвідуючи будь-які туристичні об'єкти чи події. Цей підхід закріпив ідею універсальності туризму як базового соціального права.

Важливим етапом у розвитку безбар'єрного туризму стало проголошення 2003 року Європейським роком людей з інвалідністю. У цей період Європейський Союз визначив модернізацію соціальної політики та посилення соціальної єдності ключовими умовами економічного зростання. Питання інвалідності були інтегровані до реалізації Лісабонської стратегії, що передбачала підвищення конкурентоспроможності, забезпечення повної зайнятості, зміцнення соціальної згуртованості та досягнення сталого розвитку [16; 18].

Прийняття першого Плану дій ЄС щодо осіб з інвалідністю на 2003–2010 роки стало підґрунтям для формування системної політики доступності у різних секторах, зокрема й у туризмі. Документ передбачав, що кожна галузь державного управління має розробляти заходи, спрямовані на забезпечення доступності. У туристичній сфері це означало необхідність інтеграції принципів доступності у промислову, регіональну, соціальну та зайнятисну політику, а також у транспорт, екологію, інформаційно-комунікаційні технології та освіту.

У цей період Європейським Союзом було профінансовано низку проєктів, спрямованих на розвиток доступного туризму, зокрема в межах програм «Leonardo da Vinci». Кульмінацією цих ініціатив стало створення у 2008 році Європейської мережі доступного туризму (ENAT), яка об'єднала туристичні дестинації, постачальників послуг та організації осіб з інвалідністю для координації зусиль у сфері доступності на європейському рівні [30].

Подальший розвиток нормативно-правового забезпечення відбувся у 2008 році, коли Європейська комісія ініціювала розробку директиви, спрямованої на захист громадян від дискримінації за ознаками віку, інвалідності, релігійних переконань чи сексуальної орієнтації у сфері доступу до товарів і послуг, включно з туристичними та готельними послугами. У документі наголошувалося на обов'язку постачальників послуг завчасно враховувати потреби населення з метою недопущення прямої або опосередкованої дискримінації, за винятком випадків, коли це створює непропорційний тягар для бізнесу.

Набуття чинності Лісабонським договором у 2010 році надало інституціям Європейського Союзу повноваження підтримувати та координувати дії держав-членів у сфері туризму. Це створило правову основу для реалізації низки ініціатив, спрямованих на розвиток соціального та безбар'єрного туризму, зокрема програми «Calypso» [16; 18].

У 2014 році в Європейському Союзі було проведено масштабні дослідження, присвячені аналізу ринку доступного туризму, оцінці економічного ефекту та визначенню потреб у професійних навичках. Отримані результати засвідчили значний потенціал цього сегмента ринку, особливо в умовах демографічного старіння населення, а також необхідність розробки спеціалізованих освітніх програм для підготовки фахівців у сфері безбар'єрного туризму.

На сучасному етапі безбар'єрний туризм розглядається як комплексний процес взаємодії між органами влади, туристичним бізнесом, міжнародними організаціями та кінцевими споживачами. Успішна реалізація безбар'єрного туристичного продукту потребує міжсекторального партнерства на національному, регіональному та міжнародному рівнях. Врахування вимог доступності на всіх етапах туристичної подорожі — від отримання інформації та транспортування до проживання, харчування та дозвілля — сприяє не лише розвитку туристичної галузі, а й інтеграції принципів доступності у соціально-економічні цінності суспільства

1.3. Критерії та цільові групи безбар'єрного туризму: загальні та специфічні аспекти

Забезпечення безбар'єрності туристичних продуктів і послуг є комплексним процесом, що потребує регулювання на різних рівнях — від міжнародного до локального. З огляду на різноманіття індивідуальних потреб осіб, які користуються туристичними послугами, на сьогодні не існує єдиного універсального міжнародного стандарту доступності. У зв'язку з цим більшість країн формують власні критерії та нормативні вимоги, спрямовані на регулювання доступності туристичної інфраструктури, продуктів і сервісів з урахуванням національних особливостей та соціально-економічних умов.

Показовим прикладом систематизації критеріїв безбар'єрності є проєкт NETMEN, реалізований у Словенії некомерційною організацією ŠENT – Словенською асоціацією психічного здоров'я. У межах цього проєкту вперше було сформульовано базові критерії доступності, які з часом зазнали доопрацювання та набули форми сертифікації «Дружній для людей з обмеженими можливостями». Запропонована модель стала основою для практичного впровадження принципів безбар'єрності у туристичну діяльність та може розглядатися як приклад ефективної національної практики.

Узагальнення наукових і практичних підходів дозволяє виокремити чотири ключові групи критеріїв безбар'єрного туризму: фізичну, інформаційну, економічну та психосоціальну безбар'єрність [19; 26; 27].

Фізична безбар'єрність передусім стосується організації забудованого середовища та туристичної інфраструктури. Йдеться не лише про забезпечення доступу до окремих будівель чи об'єктів, а й про створення цілісної системи взаємопов'язаних елементів — пішохідних маршрутів, під'їздів, вертикальних і горизонтальних комунікацій, які забезпечують безперервність пересування. Важливо підкреслити, що фізична доступність є актуальною не лише для осіб з порушеннями опорно-рухового апарату, але й

для ширшого кола людей із тимчасовими або постійними обмеженнями, що має враховуватися на етапі проєктування архітектурного середовища.

Інформаційна доступність є не менш важливою складовою безбар'єрного туризму. У сучасних умовах цифровізації туристичної галузі обмін інформацією здійснюється за допомогою різних каналів і комунікаційних систем. Незалежно від обраного формату, інформація повинна бути достовірною, повною, зрозумілою та адаптованою до потреб різних груп користувачів. Усунення комунікаційних бар'єрів між споживачем і постачальником туристичних послуг є необхідною умовою формування позитивного туристичного досвіду [13; 33; 35].

Економічна безбар'єрність часто залишається недооціненою складовою. Поширене уявлення про низьку купівельну спроможність осіб, які потребують безбар'єрності, є хибним. Насправді додаткові витрати, які несуть такі туристи, пов'язані насамперед із недостатньою доступністю туристичних продуктів і послуг, зокрема транспортних і готельних. Таким чином, економічна безбар'єрність передбачає усунення фінансових бар'єрів, що виникають унаслідок неадаптованого туристичного середовища.

Психосоціальна безбар'єрність охоплює ставлення суспільства та туристичного персоналу до осіб, які потребують доступності. Низький рівень обізнаності, стереотипи та упередження часто призводять до надання послуг нижчої якості або до хибного трактування безбар'єрного туризму як спеціалізованого напрямку виключно для людей з інвалідністю. Насправді впровадження принципів безбар'єрності підвищує загальний рівень якості туристичних продуктів і послуг, що є вигідним для всіх категорій споживачів.

Безбар'єрний туризм спрямований на задоволення потреб осіб із різними видами обмежень, зокрема порушеннями рухливості, зору, слуху, когнітивними та психічними особливостями. Водночас ототожнення безбар'єрного туризму виключно з туризмом для людей з інвалідністю є некоректним. Цей напрям охоплює значно ширше коло споживачів,

включаючи людей похилого віку, вагітних жінок, осіб із дитячими візками, людей у періоді реабілітації, а також осіб, які супроводжують таких туристів.

Концептуально безбар'єрний туризм ґрунтується на трьох базових цінностях: незалежності, рівності та повазі. Особливу роль у реалізації цих принципів відіграє підготовка туристичного персоналу, який має володіти відповідними знаннями та навичками взаємодії з різними категоріями туристів.

Особи з порушеннями рухливості становлять найбільш помітну групу споживачів безбар'єрного туризму. Їхні потреби часто пов'язані з фізичними бар'єрами у забудованому середовищі, що обмежують можливість самостійного пересування. Саме через візуальну очевидність цих обмежень заходи з упровадження безбар'єрності часто зосереджуються виключно на цій групі, залишаючи поза увагою інших споживачів.

Менш очевидними, проте не менш важливими, є потреби осіб із сенсорними порушеннями зору та слуху. Ефективне задоволення потреб цієї категорії можливе за умови поєднання технічних засобів доступності та належного рівня підготовки персоналу. Значну частку цієї групи становлять люди похилого віку, які водночас є однією з ключових цільових аудиторій безбар'єрного туризму.

Окрему групу формують особи з психічними та психологічними розладами, потреби яких часто залишаються непомітними. Важливо розмежовувати інтелектуальні порушення та психічні захворювання, оскільки підходи до взаємодії з такими туристами суттєво відрізняються. Основними принципами роботи з цією категорією є терпимість, коректність, чітка комунікація та доброзичливе ставлення.

Крім того, існує низка специфічних потреб, які не належать до жодної з наведених категорій, зокрема потреби осіб із хронічними захворюваннями (астма, діабет, епілепсія, алергії тощо). У таких випадках ключового значення набуває своєчасний обмін інформацією між туристом і постачальником послуг, а також готовність персоналу до швидкої та адекватної реакції.

Таким чином, безбар'єрний туризм за своєю суттю орієнтований на людей, які у певний момент часу та в конкретних умовах потребують доступного середовища [29; 38]. Доцільним є використання узагальненого поняття «люди, що потребують безбар'єрного туристичного середовища», яке не акцентує увагу на окремих фізичних, психічних чи когнітивних особливостях, а охоплює всіх осіб незалежно від віку, статі, стану здоров'я, соціального статусу, а також тих, хто їх супроводжує, включно з асистивними тваринами.

Висновки до розділу 1

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що туризм є однією з найбільш перспективних галузей економіки, у межах якої безбар'єрний туризм поступово набуває стратегічного значення. Розширення спектра доступних туристичних продуктів і послуг відповідає зростаючому попиту з боку осіб, які потребують безбар'єрності, та сприяє їх повноцінній інтеграції у туристичний простір.

Люди з особливими потребами, так само як і інші категорії населення, готові інвестувати частину власного доходу у відпочинок і подорожі. Реалізація державних і міжнародних програм, спрямованих на соціальну інтеграцію вразливих груп, створює передумови для розвитку безбар'єрного туризму, зокрема в Україні. Водночас туристичний бізнес поступово усвідомлює як соціальну значущість, так і економічний потенціал цього сегмента ринку.

Безбар'єрний туризм орієнтований на осіб, які у певний період життя потребують підвищеної доступності туристичного середовища, незалежно від причин такої потреби. Саме тому доцільним є використання широкого, інклюзивного підходу до визначення цільових груп безбар'єрного туризму без фокусування на окремих характеристиках стану людини.

Відповідно до підходів Всесвітнього комітету з етики туризму, безбар'єрний туризм передбачає розробку туристичних продуктів з урахуванням вікових, гендерних та функціональних особливостей споживачів без додаткового фінансового навантаження для осіб, які потребують доступності. Такий підхід враховує життєвий цикл людини та динамічність її потреб, що може змінюватися залежно від фізичного стану та сімейних обставин.

Концепція безбар'єрного туризму поступово інтегрується у туристичну індустрію України та світу, однак її практична реалізація потребує подальших зусиль. Серед пріоритетних завдань слід виокремити підвищення рівня суспільної обізнаності, впровадження відповідних освітніх програм, а також системне планування та реалізацію заходів, спрямованих на розвиток доступного туристичного середовища.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН БЕЗБАР'ЄРНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ: ДОСЛІДЖЕННЯ ТА АНАЛІЗ

2.1. Дослідження стану безбар'єрного туризму України на основі опитування осіб, які потребують безбар'єрності

Упродовж останніх десятиліть у більшості держав – членів Європейського Союзу, а також в Україні, було запроваджено комплекс антидискримінаційних нормативно-правових актів, спрямованих на захист прав осіб, які потребують безбар'єрного середовища [1; 28; 31; 41]. Зазначені законодавчі ініціативи мають на меті не лише забезпечення рівності прав, а й формування доступного фізичного, інформаційного та соціального простору, зокрема у сфері туризму. Реалізація таких норм покликана сприяти розвитку безбар'єрної туристичної інфраструктури та створенню умов для рівного доступу до туристичних послуг.

Безбар'єрність у сучасних умовах розглядається як один із ключових чинників оновлення та сталого розвитку туристичної галузі України [24; 27]. Усвідомлення суспільством переваг доступності є необхідною передумовою для формування інклюзивного туристичного середовища. Надання безбар'єрних туристичних послуг потребує від місцевих громад і суб'єктів туристичної діяльності інтеграції цінностей соціальної справедливості, рівності та поваги до різноманіття потреб споживачів. У цьому контексті доступність виступає не лише інструментом забезпечення прав людини, а й чинником підвищення якості та стійкості туристичних послуг.

Поняття «безбар'єрний туризм» охоплює всі рівні туристичного сервісу — від планування подорожі та отримання інформації до безпосереднього користування туристичними послугами. Особливу роль у цьому процесі відіграють інформаційно-комунікаційні технології, які розширюють можливості доступу до туристичних ресурсів і сприяють соціальній участі

осіб, які потребують безбар'єрності. Розвиток безбар'єрного туризму є важливою умовою залучення таких осіб до повноцінного суспільного життя та формування толерантного, людиноцентричного суспільства.

Всесвітня організація охорони здоров'я трактує наявність бар'єрів як несприятливу ситуацію, що проявляється у вигляді обмеження або втрати здатності особи виконувати певні види діяльності, зокрема під час отримання туристичних послуг [22; 25]. У цьому контексті безбар'єрний туризм створює додаткові можливості для осіб, які потребують доступності, зокрема у сфері подорожей, відпочинку, реабілітації та соціальної активності [10; 29]. Забезпечення доступного туристичного середовища дозволяє таким особам задовольняти власні потреби без надмірних труднощів і сприяє підвищенню якості їхнього життя.

Вагому роль у розвитку безбар'єрного туризму відіграє прогрес у сфері інформаційно-комунікаційних технологій. Сучасні цифрові рішення забезпечують можливість ефективної комунікації між туристами та постачальниками послуг, підвищують прозорість процесу надання туристичних послуг і сприяють прийняттю обґрунтованих рішень. У цьому сенсі туристичні послуги стають важливим елементом формування сталого безбар'єрного суспільства.

Для реалізації мети дослідження було обрано якісну дослідницьку стратегію [19; 26]. Якісні методи дослідження, згідно з підходами, запропонованими низкою науковців, передбачають використання різноманітних інструментів збору даних, зокрема спостереження, аналіз документів та інтерв'ю, що дозволяє дослідити сприйняття та досвід респондентів у їхньому природному соціальному середовищі. У межах цього дослідження основним методом збору емпіричних даних було обрано напівструктуроване інтерв'ю [6; 7].

Застосування методу інтерв'ю «віч-на-віч» дало змогу глибше зрозуміти позиції та емоційні реакції учасників дослідження, що є особливо важливим при вивченні чутливих соціальних питань. Цей метод дозволяє не лише

отримати змістовні відповіді, а й зафіксувати суб'єктивне ставлення респондентів до проблем доступності туристичних послуг. Напівструктурований формат інтерв'ю забезпечив баланс між стандартизацією запитань та можливістю для учасників вільно висловлювати власний досвід.

Інструментарій дослідження складався з напівструктурованої анкети, що включала чотири відкриті запитання. Формулювання запитань було доопрацьовано з урахуванням рекомендацій осіб, які потребують безбар'єрності, після чого проведено пілотне дослідження з метою перевірки зрозумілості та релевантності запитань. Результати пілотування підтвердили відповідність інструментарію поставленим дослідницьким завданням.

Вибірка дослідження охоплювала 80 респондентів, які належать до різних груп осіб, що потребують безбар'єрного середовища. До складу вибірки увійшли військові з інвалідністю, діти та батьки дітей з інвалідністю, люди похилого віку, вагітні жінки, матері з малолітніми дітьми, а також особи з хронічними захворюваннями [23; 42]. Такий підхід дозволив охопити широкий спектр досвіду та потреб у контексті безбар'єрного туризму.

Усі учасники дослідження були поінформовані про його мету, процедуру та методи збору даних, а участь у дослідженні здійснювалася на засадах добровільності. Опитування проводилося як в онлайн-, так і в офлайн-форматі, а середня тривалість інтерв'ю становила близько 20 хвилин. Під час проведення дослідження особлива увага приділялася дотриманню етичних принципів, зокрема конфіденційності та анонімності респондентів.

Аналіз демографічних характеристик учасників дослідження (табл. 2.1) свідчить про збалансованість вибірки за статтю, віком, рівнем освіти та соціально-економічним статусом, що забезпечує репрезентативність отриманих результатів.

Таблиця 2.1

Характеристика демографічної інформації щодо респондентів

Групи	Категорія	Кількість	Відсоток, %
Стать	Пани	40	50
	Паньки	40	50
Вік	До 18 років	10	13
	18-25 років	17	21
	26-35 років	18	22
	36-45 років	14	18
	46-55 років	5	6
	55-65 років	1	1
	Більше 65 років	15	19
Освіта	початкова загальна освіта	1	1
	базова загальна середня освіта	1	1
	повна загальна середня освіта	10	13
	професійно-технічна освіта	5	6
	неповна вища освіта	6	7
	базова вища освіта	2	3
	повна вища освіта	45	56
	освіта відсутня	10	13
Рід занять (категорії можуть бути подвійними)	школяр	10	13
	по догляду за дитиною / людиною (дитиною) з інвалідністю	30	38
	студент	2	3
	самозайнятий	20	25
	працівник на державному підприємстві	6	7
	працівник на приватному підприємстві	8	10
	на пенсії (включно з пенсією по інвалідності)	40	50
Дохід на місяць	До 8 тис. грн.	30	38
	8-15 тис. грн.	41	51
	15-20 тис. грн.	5	6
	Більше 20 тис. грн.	4	5

Думки респондентів щодо стану безбар'єрного туризму України та життєвих можливостей

[illegible]

<i>Продовження таблиці 2.2</i>						
Готелі не практикують політику знижок для людей які потребують безбар'єрності	72	90	6	7	2	3
Люди які потребують безбар'єрності втрачають можливість отримати туристичну послугу та відпочити через відсутність транспортних послуг призначених для полегшення їх доступу до туристичної послуги	68	85	2	3	10	12
Починаючи зі школи, треба влаштовувати навчання, щоб наголошувати на тому що всі люди мають рівні права та умови проживання в контексті туризму	76	95	-	-	4	5
Програми навчання персоналу мають бути розроблені та впроваджені в сервіс в контексті розвитку безбар'єрного туризму	77	96	-	-	3	4
Мають впроваджуватися програми та реклама для підвищення обізнаності про відкриття нових або удосконалення старих туристичних об'єктів в контексті безбар'єрності	74	93	-	-	6	7
Необхідно розвивати цифровий (віртуальний) безбар'єрний туризм як альтернативу класичному туризму	65	82	10	12	5	6

Важливим результатом дослідження є висока підтримка респондентами ідеї впровадження освітніх програм, спрямованих на формування культури рівності та поваги до прав усіх людей у контексті туризму. Також більшість учасників вважає за необхідне розробляти та впроваджувати програми

професійної підготовки персоналу туристичної сфери, а також активізувати інформаційно-рекламну діяльність щодо доступних туристичних об'єктів.

Окрему увагу респонденти приділили перспективам розвитку цифрового та віртуального безбар'єрного туризму як альтернативи традиційним формам подорожей, що особливо актуально в умовах обмеженої мобільності та воєнного стану.

Таким чином, результати проведеного дослідження засвідчують, що понад 80 % респондентів незадоволені сучасним станом і темпами розвитку безбар'єрного туризму в Україні, що свідчить про наявність системних проблем і потребу в комплексних заходах з боку держави, місцевих громад та туристичного бізнесу.

2.2. Аналіз стану безбар'єрного туризму України: SWOT-аналіз

Безбар'єрний туризм за своєю суттю спрямований на забезпечення реалізації прав людини на повноцінну участь у туристичній діяльності незалежно від фізичних, сенсорних, когнітивних чи тимчасових обмежень. Йдеться про системне усунення бар'єрів, які можуть перешкоджати залученню осіб, що потребують безбар'єрності, до подорожей, відпочинку та рекреаційної діяльності. У цьому контексті безбар'єрний туризм розглядається не лише як соціально значуще явище, а й як перспективний напрям розвитку туристичної галузі, здатний підвищити конкурентоспроможність туристичних дестинацій, сформувати нові сегменти ринку та покращити якість туристичних послуг.

Важливість розвитку безбар'єрного туризму зумовлена не тільки визнанням доступності як фундаментального права людини, але й його значним економічним потенціалом. Безбар'єрний туризм виступає складовою концепції сталого розвитку туризму, сприяючи соціальній рівності, інклюзії та зменшенню нерівності у доступі до туристичних благ. У цьому сенсі він узгоджується з глобальними цілями сталого розвитку Організації Об'єднаних

Націй, зокрема з Десятою ціллю сталого розвитку, спрямованою на скорочення нерівності в суспільстві.

Для комплексної оцінки сучасного стану безбар'єрного туризму в Україні доцільним є застосування SWOT-аналізу як інструменту стратегічної діагностики. Метою такого аналізу є виявлення ключових характеристик туристичного середовища, що потребують збереження, розвитку або вдосконалення, а також систематизація внутрішніх і зовнішніх чинників впливу. Класична модель SWOT-аналізу ґрунтується на використанні двовимірної матриці, у межах якої аналізуються сильні та слабкі сторони внутрішнього середовища, а також можливості й загрози зовнішнього середовища. Значущість окремих факторів визначається на основі експертних оцінок і дослідження сприйняття споживачів, тоді як результативність оцінюється шляхом зіставлення фактичного стану з очікуваннями зацікавлених сторін, насамперед туристів [27; 32].

Туристична галузь загалом є надзвичайно чутливою до рівня задоволеності споживачів і якості отриманого досвіду. Попит на туристичні напрямки, засоби розміщення та туристичні атракції значною мірою формується під впливом суб'єктивного сприйняття якості послуг. З огляду на це управління факторами, що формують туристичний досвід, набуває особливої ваги. Туризм є багатовимірним явищем, у межах якого туристи демонструють різноманітні очікування, мотивації та потреби. Визначення найбільш значущих атрибутів туристичного продукту для різних цільових груп, зокрема осіб, які потребують безбар'єрності, є ключовим завданням стратегічного управління.

В Україні туризм упродовж останніх років набуває дедалі більшої ваги не лише з економічної, а й із соціальної, реабілітаційної, екологічної та культурної точок зору. Особливої актуальності розвиток безбар'єрного туризму набув у зв'язку з активною фазою війни, що зумовила зростання кількості людей із набутими фізичними, сенсорними та когнітивними порушеннями. Хоча сучасні цифрові та технологічні рішення розширюють

можливості для подорожей осіб з інвалідністю, вони не здатні повністю усунути всі бар'єри, проте можуть суттєво пом'якшити їхній вплив і підвищити комфорт туристичного досвіду.

Формування безбар'єрного туристичного простору для осіб з інвалідністю, членів їхніх родин та інших маломобільних груп населення є одним із стратегічних пріоритетів післявоєнного відновлення України. Мінімізація бар'єрів у доступі до суспільного життя та туризму, а також забезпечення рівних можливостей для всіх громадян виступає важливим індикатором розвитку сучасного демократичного суспільства. Особи, які потребують безбар'єрності, мають бути не ізольованими, а інтегрованими в соціальне й туристичне середовище.

Туристичні послуги, адаптовані до потреб людей із вродженими чи набутими обмеженнями, сприяють не лише комфортнішому відпочинку, а й покращують якість повсякденного життя. Подорожі та туризм дедалі частіше розглядаються як складова реалізації прав людини, що позитивно впливає на фізичний, психоемоційний і соціальний стан особи. У цьому контексті безбар'єрний туризм в Україні має всі передумови для формування перспективної ринкової ніші, орієнтованої на людей з інвалідністю, осіб похилого віку, людей з тимчасовими обмеженнями працездатності та інші групи населення.

Водночас розвиток безбар'єрного туризму в Україні стримується низкою системних проблем. Серед основних перешкод слід виокремити тривалу війну, обмеженість фінансових ресурсів, недостатній рівень розвитку безбар'єрної туристичної інфраструктури, а також відсутність єдиної інформаційної бази доступних туристичних об'єктів. На сьогодні в Україні фактично відсутній загальнонаціональний реєстр туристичних локацій, адаптованих для осіб з інвалідністю, що суттєво ускладнює планування подорожей і знижує привабливість туристичних напрямків [13; 33].

Для систематизації виявлених факторів було здійснено SWOT-аналіз розвитку безбар'єрного туризму в Україні (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

SWOT-аналіз розвитку безбар'єрного туризму в Україні

Сильні сторони	Слабкі сторони
1) ухвалення (прийняття) загальної стратегії розвитку безбар'єрного туризму; 2) акцент на важливості українських туристичних підприємців розвивати український туристичний безбар'єрний бізнес; 3) стрімкий розвиток цифровізації туризму в Україні; 4) сприятливі природно-кліматичні умови та великий туристично-рекреаційний туристичний потенціал України; 5) велика кількість об'єктів історико-культурної спадщини, включно з ексклюзивними; 6) сприяння проектам та програмам щодо впровадження (розвитку) безбар'єрного середовища міжнародними та державними (приватними) фондами; 7) потенційні можливості для розвитку всіх видів інклюзивного реабілітаційно-лікувального та соціального туризму; 8) ініціативність суспільства відносно безбар'єрного середовища; 9) толерантне суспільство; 10) реабілітація та соціалізація людей з інвалідністю.	1) критичний брак потужностей електроенергії; 2) відсутність провідного плану (конкретних кроків та механізму впровадження) безбар'єрного туризму та відсутність комплексного планування безбар'єрного туристичного середовища; 3) недостатнє державне та приватне фінансування розвитку безбар'єрного туризму; 4) невідповідність державних стандартів та норм щодо безбар'єрного середовища реальним потребам людей що потребують безбар'єрності; 5) відсутність безбар'єрних туристичних об'єктів внутрішнього та зовнішнього облаштування універсального рівня; 6) мінімальне використання цифрових технологій у сфері туризму; 7) брак професійних кадрів, підготовлених до роботи у сфері безбар'єрного туризму; 8) відсутність загальнодержавної інформаційної системи у сфері безбар'єрного туризму та її інтеграції до світової інформаційної туристичної мережі [9]; 9) недосконалість нормативно-правової бази в галузі підтримки та розвитку безбар'єрного туризму з країнами ЄС; 10) мінімальна залученість людей з інвалідністю до розробки програм та стратегій розвитку безбар'єрності в Україні.

<i>Продовження таблиці 2.3</i>	
Можливості	Загрози
1) повоєнні інвестиційні проекти у розвиток безбар'єрності; 2) розвиток «доступності» як однієї з сучасних перспектив безбар'єрного туризму; 3) підвищення рівня обслуговування, з врахуванням потреб людей що потребують безбар'єрності; 4) впровадження пільгових програм для туристів що потребують безбар'єрності; 5) підвищення привабливості для безбар'єрного туризму завдяки сприятливим кліматичним умовам; 6) розвиток лікувально - реабілітаційного безбар'єрного туризму; 7) удосконалення державної політики в сфері безбар'єрності та рівності; 8) можливість швидкого залучення малих та середніх туристичних підприємств до спільної діяльності впровадження безбар'єрного туризму України; 9) створення робочих місць для людей з інвалідністю в сфері туризму.	1) війна та мінімальна безпека для туристів; 2) соціально-економічна нестабільність в країні; 3) обмежений розвиток малого й середнього туристичного бізнесу, відсутність державної підтримки розвитку туризму; 4) різниця у рівні безбар'єрності з європейськими країнами; 5) дисбаланс ціни на туристичні послуги та попитом; 6) недосконалість законодавчого регламентування прав туристів з інвалідністю; 7) тривалий період повоєнного відновлення країни та впровадження безбар'єрного туризму згідно європейських норм; 8) інтенсивний розвиток безбар'єрного туризму в країнах - конкурентах; 9) скорочення інвестиційних програм.

До сильних сторін віднесено наявність стратегічних ініціатив щодо розвитку безбар'єрності, зростання цифровізації туристичної галузі, значний природно-рекреаційний потенціал країни, багату історико-культурну спадщину, а також активізацію громадянського суспільства у питаннях інклюзії [1; 10; 11; 12; 34]. Слабкими сторонами залишаються нестача фінансування, відсутність чіткого механізму реалізації стратегій, дефіцит кваліфікованих кадрів, недосконалість нормативно-правової бази та низький рівень адаптації туристичної інфраструктури [24; 26; 36].

Таблиця 2.4

Оцінка елементів аналізу безбар'єрного туристичного середовища

Фактор	Вага	Вірогідність	Значення	Фактор	Вага	Вірогідність	Значення
Сильні сторони (S)				Слабкі сторони (W)			
1	3	3	9	1	3	2	6
2	3	3	9	2	3	2	6
3	3	3	9	3	3	3	9
4	2	3	6	4	3	3	9
5	2	2	4	5	3	3	9
6	3	3	9	6	2	2	4
7	2	2	4	7	3	2	6
8	3	2	6	8	2	2	4
9	3	2	6	9	2	2	4
10	2	3	6	10	3	3	9
Всього			68				66
Можливості (O)				Загрози (T)			
1	3	3	9	1	3	3	9
2	3	2	6	2	3	3	9
3	2	3	6	3	2	3	6
4	3	3	9	4	2	3	6
5	3	1	3	5	3	2	6
6	2	2	4	6	2	2	4
7	2	2	4	7	2	2	4
8	3	2	6	8	2	2	4
9	3	3	9	9	3	3	9
Всього			56				57

Наступним етапом аналізу є обчислення різниці отриманих показників і формування відповідної матриці (рис. 2.1).

$$B_{sw} = 68 - 66 = 2$$

$$B_{ot} = 56 - 57 = -1$$

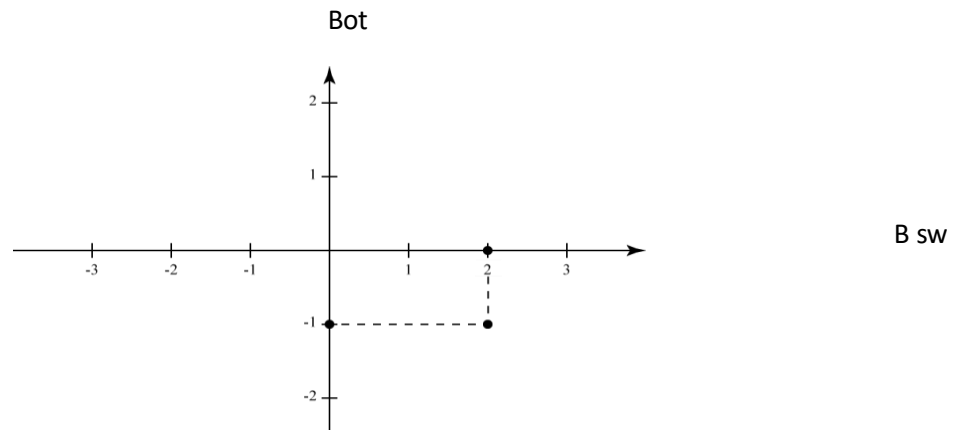

Рис. 2.1 Матриця BCG згідно результатів SWOT – аналізу безбар'єрного туристичного середовища

Серед можливостей розвитку безбар'єрного туризму визначено післявоєнні інвестиційні проекти, розвиток реабілітаційно-лікувального та соціального туризму, удосконалення державної політики у сфері рівності, створення нових робочих місць для осіб з інвалідністю, а також активніше залучення малого та середнього бізнесу [15; 17; 35; 42]. Водночас до ключових загроз віднесено воєнні ризики, соціально-економічну нестабільність, обмеженість інвестиційних ресурсів, відставання від європейських стандартів доступності та посилення конкуренції з боку інших країн [37; 40].

Результати кількісної оцінки факторів SWOT-аналізу свідчать, що сильні сторони розвитку безбар'єрного туризму в Україні незначно переважають слабкі, тоді як загрози зовнішнього середовища перевищують наявні можливості. Це означає, що розвиток галузі значною мірою залежить від зовнішніх чинників, які складно контролювати на рівні окремих суб'єктів туристичної діяльності. За таких умов першочерговими завданнями є максимальне використання вже наявних можливостей і мінімізація негативного впливу загроз.

На нашу думку, система управління туристичною сферою в Україні потребує переорієнтації на принципи безбар'єрного туризму. Державні органи управління та профільні інституції мають не лише формувати стратегічні документи, а й стимулювати туристичний бізнес до впровадження безбар'єрних рішень. Важливо залучати до процесу розробки стратегій осіб, які безпосередньо потребують безбар'єрності, оскільки саме вони здатні ідентифікувати практичні нюанси доступності, що часто залишаються поза увагою фахівців.

Особливої уваги потребує модернізація та адаптація туристичних об'єктів і маршрутів, розвиток нових напрямів, зокрема реабілітаційного, меморіального та військово-історичного туризму, а також подальше впровадження цифрових технологій у сфері безбар'єрного туризму [13; 32]. За даними ВООЗ і Світового банку, понад один мільярд людей у світі мають ту

чи іншу форму інвалідності, і ця кількість має тенденцію до зростання, що підтверджує значний потенціал ринку безбар'єрного туризму.

Отже, сучасний стан безбар'єрного туристичного середовища в Україні залишається недостатнім, проте наявний попит і соціальна значущість цього напрямку створюють передумови для його подальшого розвитку. В умовах обмежених державних ресурсів важлива роль належить приватному сектору, грантовим програмам та міжнародним інвестиціям [18; 39]. Забезпечення доступності та безбар'єрності слід розглядати як ключовий показник якості туристичних послуг і важливий чинник соціально-економічного розвитку країни.

2.3. Основні проблеми розвитку безбар'єрного туризму в Україні

Особи, які потребують безбар'єрного туристичного середовища, за своєю мотивацією до подорожей не відрізняються від інших груп населення. Їхні туристичні потреби формуються під впливом таких самих чинників, як бажання відпочинку, зміни середовища, пізнання культурної спадщини, відновлення фізичного та психоемоційного стану. Проте на практиці туристи, які потребують безбар'єрності, значно частіше стикаються з численними перешкодами, що істотно ускладнюють або навіть унеможливають їхню участь у туристичній діяльності [1; 24; 28].

Наукові дослідження та результати емпіричних опитувань засвідчують, що бар'єри у сфері туризму непропорційно сильніше впливають саме на осіб, які потребують доступного середовища. У цьому контексті бар'єри доцільно трактувати як сукупність перешкод, з якими людина стикається безпосередньо під час здійснення туристичної подорожі або в процесі спроби отримання туристичного досвіду. Водночас поняття «обмеження» слід розглядати як чинники, що впливають на готовність або можливість людини прийняти рішення про подорож ще до її початку, тобто на етапі планування.

Для глибшого розуміння характеру проблем безбар'єрного туризму у науковій літературі запропоновано класифікацію бар'єрів на внутрішні, середовищні та комунікаційні. Такий підхід дозволяє комплексно проаналізувати фактори, що обмежують участь людей, які потребують безбар'єрності, у туристичній діяльності.

Внутрішні бар'єри зумовлені фізичними, когнітивними або психоемоційними особливостями людини. Вони можуть бути безпосередньо пов'язані зі станом здоров'я, однак часто посилюються через відсутність достатньої інформації про доступні туристичні можливості, недостатній рівень соціальних навичок, психологічну або фізичну залежність від осіб, які здійснюють супровід, а також через невідповідність індивідуальних навичок умовам туристичного середовища [7; 9; 29].

Середовищні бар'єри мають зовнішній характер і виникають незалежно від особистих характеристик туриста. До них належать особливості транспортної та туристичної інфраструктури [36; 38], економічні чинники, нормативно-правові обмеження, а також суспільні установки та стереотипи щодо осіб, які потребують безбар'єрності. Ці бар'єри значною мірою формуються під впливом стану забудованого середовища, рівня розвитку інфраструктури та ефективності державної політики у сфері доступності.

Комунікаційні бар'єри виникають у процесі взаємодії туристів із соціальним середовищем, персоналом туристичних підприємств, представниками приймаючої сторони та іншими учасниками туристичного процесу. Вони можуть бути пов'язані як із мовними труднощами, так і з відсутністю навичок інклюзивної комунікації, упередженим ставленням або недостатнім рівнем професійної підготовки персоналу.

У сучасних умовах безбар'єрний туризм набуває особливого значення як інструмент рекреації, соціальної інтеграції та пізнання навколишнього світу. Для забезпечення можливості участі осіб, які потребують безбар'єрності, у туристичних подорожах, екскурсіях і походах необхідно створювати безпечні, комфортні та доступні умови. При цьому важливо

враховувати потреби не лише самого туриста, а й осіб, які його супроводжують, зокрема членів родини або опікунів.

Аналіз наукових джерел дозволяє виокремити низку ключових факторів, що стримують розвиток безбар'єрного туризму в Україні. Серед них особливе місце посідає застарілий стан туристичної інфраструктури, який не відповідає сучасним вимогам доступності. Значною проблемою є відсутність спеціалізованого транспорту, адаптованого для туристичних поїздок осіб із різними формами обмежень [36; 38].

Вагомим стримувальним чинником залишається фінансовий стан людей, які потребують безбар'єрності, а також наявність складних і тривалих бюрократичних процедур, пов'язаних з оформленням відповідних довідок або підтвердженням статусу інвалідності. Недостатньо розвиненою залишається система соціальної підтримки безбар'єрного туризму як на місцевому, так і на державному рівнях.

Окремою проблемою є низький рівень поінформованості населення щодо можливостей отримання доступних туристичних продуктів і послуг. Слабкий розвиток маркетингових інструментів у сфері безбар'єрного туризму призводить до обмеженого поширення інформації про туристичні напрями та об'єкти, адаптовані для осіб, які потребують доступності. В Україні також відсутній комплексний стратегічний план розвитку безбар'єрного туризму з чітко визначеними механізмами реалізації [7; 9; 29].

Суттєвими проблемами залишаються недостатнє державне та приватне фінансування, дефіцит туристичних об'єктів, адаптованих за принципами універсального дизайну, невідповідність національних стандартів реальним потребам людей, які потребують безбар'єрності, а також нестача кваліфікованих кадрів у туристичній сфері. Мінімальною залишається участь осіб з інвалідністю у розробці програм і стратегій розвитку безбар'єрності, що знижує ефективність прийнятих рішень.

Бар'єри розвитку безбар'єрного туризму доцільно також класифікувати за функціонально-просторовими ознаками. Містобудівні бар'єри

проявляються у незадовільному стані тротуарів, наявності високих бордюрів, відсутності понижених переходів і спеціально обладнаних місць для паркування. Архітектурні бар'єри пов'язані з відсутністю інфраструктури для самостійного пересування, неправильним розміщенням елементів управління, а також недостатньою модернізацією будівель.

Комунікаційні бар'єри включають проблеми з маркуванням зупинок [14; 26], незрозумілий розклад руху транспорту, обмежений доступ до громадського транспорту [36; 38]. Окрему групу становлять віртуальні бар'єри, зумовлені низьким рівнем розвитку цифрових туристичних продуктів, а також юридичні бар'єри, пов'язані з недосконалістю законодавства та адміністративних процедур [13; 33; 35].

За результатами опитування респондентів встановлено, що найбільш значущими є містобудівні та архітектурні бар'єри, які суттєво обмежують можливість участі осіб, що потребують безбар'єрності, у туристичній діяльності. Найчастіше зазначаються поганий стан пішохідної інфраструктури, відсутність модернізації старих будівель і нестача умов для незалежної мобільності.

Обмеження та бар'єри безбар'єрного туризму доцільно розглядати крізь призму етапів туристичної подорожі — від планування та отримання інформації до транспортування, проживання й безпосереднього туристичного досвіду (рис. 2.2). Однією з ключових проблем є відсутність спільного розуміння сутності безбар'єрності між усіма зацікавленими сторонами, включаючи туристів, представників туристичного бізнесу, органи влади та посередників.

Туристичний досвід осіб, які потребують безбар'єрності, формується під впливом численних соціальних взаємодій у місці призначення. Важливу роль відіграють якість громадського транспорту, стан навколишнього середовища, доступність туристичних атракцій, рівень сервісу та ставлення персоналу [36; 38].

Рис. 2.2. Концептуальні бар'єри в туризмі

На законодавчому рівні проблеми розвитку безбар'єрного туризму в Україні пов'язані з недосконалістю норм щодо недискримінації та регулювання забудованого середовища. Безбар'єрність має розглядатися не як додаткова опція, а як обов'язковий компонент стандарту туристичних послуг. Проактивна позиція органів влади та туристичного бізнесу щодо усунення бар'єрів здатна створити конкурентні переваги як для окремих підприємств, так і для туристичних регіонів.

Рис. 2.3. Проблематичні аспекти розвитку безбар'єрності

На міжнародному рівні ринок безбар'єрного туризму визнається зростаючим сегментом, що має потенціал поєднувати соціальну інклюзивність з економічною ефективністю. За останні десятиліття безбар'єрний туризм став пріоритетом державної політики у багатьох країнах завдяки законодавчому захисту права на доступність. Його подальший розвиток потребує інтеграції державних і приватних ініціатив та забезпечення доступу до достовірної інформації.

Безбар'єрність повинна стати основою сталої туристичної політики. Інтеграція принципів безбар'єрного туризму у національні та регіональні стратегії дозволяє розглядати його не лише як прояв соціальної відповідальності, а як повноцінний і перспективний сегмент туристичного ринку.

Висновки до розділу 2

Результати дослідження свідчать, що безбар'єрний туризм в Україні перебуває на етапі становлення та характеризується поєднанням значного потенціалу й системних проблем. Наявність нормативно-правової бази та міжнародної підтримки створює передумови для розвитку доступного туристичного середовища, однак практична реалізація цих можливостей залишається обмеженою [1; 10; 12].

Проведений аналіз сучасного стану безбар'єрного туристичного середовища України, зокрема із застосуванням SWOT-аналізу, засвідчив його низький рівень розвитку та наявність значної кількості системних проблем. Виявлено розрив між науковими дослідженнями, державною політикою та практикою впровадження безбар'єрного туризму.

Подолання існуючих викликів потребує консолідації зусиль державних органів, органів місцевого самоврядування, туристичного бізнесу та громадських організацій. Значна частина проблем може бути вирішена у відносно короткі строки за умови системного та міжрегіонального підходу.

На сьогодні безбар'єрний туризм в Україні перебуває на початковій стадії розвитку. Повномасштабна війна спричинила різке зростання кількості осіб, які потребують безбар'єрності, тоді як туристична пропозиція не встигає адаптуватися до нових потреб. Водночас, попри складні соціально-економічні та безпекові умови, безбар'єрний туризм в Україні має реальні перспективи розвитку та може стати важливою складовою післявоєнного відновлення країни.

Подальший розвиток безбар'єрного туризму потребує комплексного підходу, що поєднує інфраструктурні зміни, цифровізацію, підготовку персоналу та формування суспільної культури доступності [24; 29; 42]. Отримані результати можуть бути використані як аналітична основа для визначення пріоритетних напрямів розвитку безбар'єрного туризму в Україні.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БЕЗБАР'ЄРНОГО ТУРИЗМУ УКРАЇНИ

3.1. Пріоритетні напрями впровадження та розвитку безбар'єрного туризму в Україні

У сучасних умовах розвитку туристичної галузі ключовим чинником успішної реалізації безбар'єрного туризму є людина як центральний елемент туристичного сервісу. Саме рівень обізнаності, професійних знань і практичних навичок персоналу визначає якість туристичного продукту та ефективність впровадження принципів безбар'єрності. Людський фактор відіграє вирішальну роль у формуванні доступного туристичного середовища, оскільки безбар'єрні туристичні послуги потребують індивідуалізованого підходу, підвищеної уваги та чутливості до потреб різних груп споживачів.

Особливого значення у цьому контексті набувають соціальні та комунікативні навички персоналу, зокрема емпатія, толерантність, уміння ефективно спілкуватися та здатність швидко реагувати на нестандартні ситуації [27; 32]. Значна частина туристів, які потребують безбар'єрності, під час подорожей потребує супроводу або допомоги, зокрема під час пересування, користування туристичною інфраструктурою чи участі у дозвіллевих заходах. Відтак підготовка кадрів у сфері безбар'єрного туризму має включати не лише технічні знання, а й розвиток соціальної компетентності.

Паралельно з людським фактором важливу роль у розвитку безбар'єрного туризму відіграють сучасні технології. Активне впровадження інтернет-технологій, цифрових платформ, елементів робототехніки, а також рішень на основі віртуальної та доповненої реальності створює нові можливості для покращення доступності туристичних послуг і дестинацій [29; 42]. Використання великих масивів даних (Big Data) дозволяє аналізувати поведінку туристів, прогнозувати попит та адаптувати туристичні продукти до

конкретних потреб осіб із різними видами обмежень або зниженою мобільністю.

Забезпечення туристичного персоналу необхідними цифровими компетенціями сприяє більш гнучкому та ефективному налаштуванню туристичних послуг відповідно до реальних потреб споживачів. Високий рівень попиту на адаптацію туристичних об'єктів, інфраструктури та обладнання свідчить про актуальність комплексного підходу до впровадження безбар'єрності. При цьому стратегія інклюзії осіб, які потребують безбар'єрного середовища, підвищує стійкість туристичних ініціатив і сприяє формуванню довгострокових соціально-економічних ефектів.

У межах сучасної концепції сталого розвитку туризму універсальність, адаптивність і безбар'єрність туристичної пропозиції мають поєднуватися з дотриманням екологічних стандартів та інтеграцією туристичної діяльності у місцеве середовище. Такий підхід дозволяє гармонійно поєднати інтереси туристів, місцевих громад і бізнесу, забезпечуючи позитивний вплив туризму на розвиток територій.

Українське суспільство дедалі активніше демонструє запит на інтеграцію принципів безбар'єрності у процес проєктування туристичних маршрутів, інфраструктури та сервісів. Майбутні туристичні продукти повинні враховувати не лише загальні вимоги комфорту, а й специфічні потреби осіб з інвалідністю, людей похилого віку, сімей з малолітніми дітьми та інших маломобільних груп населення.

На сьогодні державні органи та приватний туристичний сектор в Україні поступово переходять до більш скоординованої моделі взаємодії у сфері розвитку безбар'єрного туризму. Аналогічні процеси активно відбуваються в країнах Європейського Союзу [18; 39], де мінімальні вимоги доступності закріплені у нормативно-правових актах, що регулюють використання громадських і приватних будівель та просторів [28; 31; 41]. Туристичне законодавство ЄС встановлює обов'язкові вимоги щодо відсутності

архітектурних бар'єрів у зонах загального користування, наявності ліфтів, адаптованих санітарних приміщень та інших елементів доступності [18; 39].

У ряді країн реалізуються як державні, так і змішані ініціативи, спрямовані на забезпечення доступу осіб, які потребують безбар'єрності, до туристичних послуг і заходів. Такі ініціативи часто передбачають розробку спеціальних стандартів безбар'єрності, адаптованих до конкретних типів туристичних послуг або дестинацій, що дозволяє підвищити якість сервісу та рівень задоволеності туристів.

Для туристичних підприємств і галузі загалом задоволеність споживачів є одним із ключових показників ефективності діяльності. Рівень задоволеності клієнтів виконує подвійну функцію: з одного боку, він слугує джерелом інформації для вдосконалення внутрішніх процесів і стратегічного планування, а з іншого — є індикатором майбутньої успішності або ризиків функціонування підприємства.

Впровадження безбар'єрних туристичних послуг має низку позитивних наслідків для туристичних підприємств. Зокрема, зростання задоволеності клієнтів сприяє покращенню репутації підприємства та формуванню позитивного іміджу на ринку. Підвищується рівень довіри до бренду, зростає ймовірність повторних звернень клієнтів, а також рекомендацій послуг іншим потенційним споживачам.

Крім того, лояльні клієнти менш схильні переходити до конкурентів, навіть за наявності альтернативних пропозицій. Задоволені туристи частіше користуються додатковими послугами, що позитивно впливає на фінансові результати підприємства, зокрема на зростання доходів і частки ринку. Таким чином, безбар'єрність виступає не лише соціальним, а й економічним чинником розвитку туристичного бізнесу.

Лояльність споживачів формується як результат стабільного позитивного досвіду взаємодії з постачальником туристичних послуг. У випадку безбар'єрного туризму це означає готовність клієнта повторно обирати те саме підприємство, рекомендувати його іншим і демонструвати

довготривалу прихильність. Водночас невідповідність очікувань клієнтів реальній якості послуг призводить до негативних наслідків, зокрема втрати споживачів і погіршення репутації.

Основною стратегічною метою туристичних підприємств у сфері безбар'єрного туризму є формування та розвиток лояльної клієнтської бази. Задоволеність споживачів розглядається як ключовий інструмент досягнення стійкої конкурентної переваги. Для цього підприємствам необхідно вибудовувати довготривалі партнерські відносини з клієнтами та орієнтуватися на глибоке розуміння їхніх потреб.

Якість життя осіб, які потребують безбар'єрності, визначається сукупністю соціальних, економічних, психологічних і середовищних чинників. Створення безбар'єрного туристичного середовища передбачає насамперед урахування фізичних потреб користувачів простору. Туристичні об'єкти та маршрути мають бути доступними, зручними у використанні та безпечними. Особливу увагу слід приділяти встановленню допоміжних елементів, зокрема поручнів, пандусів і тактильних засобів орієнтації, які є корисними не лише для осіб на інвалідних візках, а й для людей похилого віку та сімей з дітьми [14; 26; 36].

Можливість участі у туристичних подорожах розглядається як важливий чинник підвищення якості життя осіб, які потребують безбар'єрності. Туризм сприяє соціальній інтеграції, розширенню кругозору та зміцненню психоемоційного стану.

У межах соціально орієнтованого розвитку суспільства зусилля держави, місцевих органів влади, приватного сектору та громадських організацій мають бути зосереджені на ключових напрямках формування безбар'єрного туристичного середовища. До таких напрямів належать фізична, соціальна, інформаційна, цифрова та економічна безбар'єрність, а також безбар'єрність процесу надання туристичних послуг [13; 33; 35] (рис. 3.1).

Рис. 3.1 Основні напрямки впровадження безбар'єрності в туризмі

Потенціал розвитку безбар'єрного туризму в Україні є значним. Доцільним є використання міжнародного досвіду, зокрема у сфері працевлаштування осіб з інвалідністю в туристичній галузі, адаптації номерного фонду засобів розміщення та формування спеціалізованих туристичних продуктів. Практика свідчить, що туристи, які потребують безбар'єрності, демонструють вищий рівень лояльності до тих місць, де їм було забезпечено комфортні умови, а також схильні витратити більше коштів під час відпочинку.

Стійкість туристичної діяльності передбачає збереження культурної та природної спадщини з одночасним забезпеченням економічної ефективності туристичних підприємств. Досягнення сталого розвитку туризму потребує трансформації підходів як з боку споживачів, так і з боку постачальників туристичних послуг.

Рівні можливості для осіб, які потребують безбар'єрності, означають можливість безперешкодного користування туристичними послугами за

умови наявності повної та достовірної інформації [32]. Дослідження показують, що такі туристи витрачають більше часу на планування подорожей через дефіцит доступної інформації. Тому розвиток і поширення інформації про безбар'єрні туристичні послуги з урахуванням транспортної доступності є одним із ключових напрямів подальшого розвитку безбар'єрного туризму в Україні [13; 33; 35].

3.2. Пропозиції щодо формування конкурентоспроможного безбар'єрного туристичного продукту

У сучасних умовах розвитку туристичного ринку питання конкурентоспроможності туристичних продуктів набуває вирішального значення. Туристичні підприємства функціонують у середовищі високої конкуренції, де інноваційність, унікальність пропозиції та здатність адаптуватися до потреб різних цільових аудиторій виступають ключовими чинниками успіху. У цьому контексті безбар'єрний туристичний продукт розглядається не лише як соціально орієнтований інструмент, а й як важливий елемент стратегічного позиціонування туристичних підприємств і галузі загалом.

Безбар'єрний туристичний продукт доцільно визначати як комплекс функціонально взаємопов'язаних матеріальних і нематеріальних складових, які в сукупності забезпечують можливість повноцінного задоволення потреб та очікувань туристів, що потребують безбар'єрності. Такий продукт інтегрує інфраструктурні рішення, сервісні послуги, інформаційне забезпечення, людський фактор та технологічні інновації, формуючи цілісний туристичний досвід [6; 23; 29].

З маркетингової точки зору безбар'єрний туристичний продукт виконує подвійне призначення. По-перше, він орієнтований на створення споживчої цінності шляхом задоволення специфічних потреб туристів через

функціональні, емоційні та соціальні переваги. По-друге, він виступає інструментом досягнення комерційних цілей підприємства, зокрема збільшення обсягів продажів, підвищення рівня конверсії та зміцнення ринкових позицій. Таким чином, сама логіка конструювання безбар'єрного туристичного продукту спрямована на поєднання соціальної відповідальності з економічною ефективністю.

Важливою передумовою створення конкурентоспроможного безбар'єрного туристичного продукту є глибоке розуміння характеристик цільової аудиторії. Туристичні підприємства повинні чітко усвідомлювати, яких саме клієнтів вони прагнуть залучити, які потреби та очікування є домінантними для обраного сегмента, а також чи здатні вони запропонувати продукт, що відповідає цим очікуванням. Особливої уваги потребує врахування специфіки функціонування туристичних агентств і туроператорів, зокрема в частині фінансових зобов'язань, обліку транзакцій та дотримання нормативних вимог.

Не менш важливою є узгодженість безбар'єрного туристичного продукту з корпоративною культурою та філософією бренду туристичного підприємства. Безбар'єрність має бути інтегрована у стратегічне бачення компанії, її цінності та стандарти обслуговування, а не розглядатися як додатковий або факультативний елемент туристичної пропозиції [2; 30].

Оскільки задоволення потреб і очікувань клієнта є визначальним чинником успішності безбар'єрного туристичного продукту, доцільно виокремити ключові функції, які він має виконувати. Насамперед безбар'єрний туристичний продукт повинен забезпечувати можливість повноцінної участі туриста, який потребує безбар'єрності, в основній діяльності подорожі. Йдеться не лише про фізичну присутність, а й про створення умов для отримання цілісного туристичного досвіду відповідно до індивідуальних побажань туриста.

Другим важливим аспектом є організація транспортування до місця призначення, у межах туристичної дестинації та у зворотному напрямку.

Транспортна доступність є базовою умовою реалізації безбар'єрного туризму та суттєво впливає на рішення туриста щодо вибору конкретного туристичного продукту.

Важливою функцією безбар'єрного туристичного продукту є також сприяння соціальній взаємодії туриста під час подорожі. Туризм має створювати можливості для спілкування, участі у культурних і дозвіллевих заходах, формування позитивних соціальних контактів, що особливо значущо для осіб, які потребують безбар'єрності.

Окремо слід виділити функцію, пов'язану з підготовкою та управлінням подорожжю. Безбар'єрний туристичний продукт має спрощувати процес планування, бронювання та реалізації поїздки, використовуючи сучасні цифрові технології та забезпечуючи доступність інформації на всіх етапах туристичного процесу.

Основна діяльність подорожі, яка визначає її змістовну спрямованість (культурний, екологічний, лікувально-реабілітаційний, рекреаційний туризм тощо), виступає ядром туристичного продукту. Відповідно, функціональні можливості безбар'єрного туристичного продукту повинні забезпечувати реалізацію цієї діяльності з урахуванням індивідуальних потреб туриста.

У процесі розробки професійного та конкурентоспроможного безбар'єрного туристичного продукту доцільно враховувати низку ключових компонентів. Передусім це засоби та умови участі туриста в основній діяльності подорожі, включаючи доступність локацій, адаптацію обладнання та можливість користування відповідними сервісами.

Важливе місце займають елементи туристичної дестинації та транспортної системи, зокрема доступність засобів пересування, адаптація номерного фонду готелів і відповідність інфраструктури принципам універсального дизайну. До цієї групи також належать природні та культурні ресурси, соціально-економічні умови місця призначення, а також послуги й товари, адаптовані до потреб туристів, які потребують безбар'єрності.

Окремої уваги потребують якісні аспекти залучення туриста до основної діяльності подорожі. Йдеться про визначення форм і способів участі туриста залежно від типу подорожі, складу туристичної групи, віддаленості місця призначення, рівня комфорту та атмосфери. Важливо також враховувати всі елементи, які забезпечують комфортне відвідування туристичних атракцій і споживання культурних та рекреаційних ресурсів.

Види транспорту та логістичні складові подорожі мають бути чітко структуровані й детально описані. Це включає всі етапи переміщення туриста — від місця проживання до туристичної дестинації, пересування в межах пункту призначення та повернення.

Суттєве значення мають елементи соціальної взаємодії та туристичного комфорту. До них належать засоби розміщення, заклади харчування, об'єкти дозвілля, культурні установи, торговельні точки, спортивні та розважальні заклади, а також сервіси зв'язку й інформаційні послуги, адаптовані до потреб туристів, які потребують безбар'єрності. Саме ці складові значною мірою формують відчуття безпеки, зручності та впевненості туриста під час подорожі.

Процес підготовки, управління та супроводу подорожі також має бути максимально прозорим і доступним. Це передбачає безбар'єрність туристичних інформаційних ресурсів, включаючи вебсайти, мобільні застосунки, туристичні путівники, а також доступність послуг туроператорів, агентів, гідів, перекладачів і супровідного персоналу. Важливими є також аспекти, пов'язані з медичним забезпеченням, страхуванням, фінансовими послугами та організаційними деталями поїздки.

Практичні аспекти участі туриста в основних заходах подорожі мають бути чітко регламентовані та детально описані. Турист, який потребує безбар'єрності, повинен мати повну інформацію щодо доступності додаткових послуг на місці призначення, зокрема оренди адаптивного обладнання, участі у спортивних і розважальних заходах, користування туристичними атракціями.

Важливою складовою безбар'єрного туристичного продукту є формування позитивного досвіду та емоційної пам'яті про подорож. Унікальність і запам'ятовуваність туристичного продукту сприяють формуванню позитивних асоціацій, зміцненню емоційного зв'язку клієнта з брендом та стимулюють повторні звернення. У цьому контексті доцільним є використання сувенірної продукції, символічних подарунків і інших елементів, що дозволяють туристу зберегти та відтворювати спогади про подорож [2; 30].

Туроператори, туристичні агенції та управлінські команди туристичних підприємств повинні комплексно враховувати зазначені компоненти під час створення та реалізації безбар'єрного туристичного продукту. Ефективний безбар'єрний туристичний продукт має не лише відповідати потребам і очікуванням клієнтів, а й слугувати інструментом підвищення іміджу бренду, формування лояльності та довгострокових конкурентних переваг [2; 30].

Сучасні тенденції розвитку безбар'єрного туризму свідчать про зростання попиту на сталий, технологічно орієнтований і персоналізований туристичний досвід. Зокрема, значна частка туристів, які потребують безбар'єрності, віддає перевагу екологічно відповідальним подорожам, що поєднують доступність із турботою про навколишнє середовище та місцеві громади.

Використання цифрових технологій у сфері безбар'єрного туризму також набуває стратегічного значення. Більшість туристів активно використовують мобільні застосунки, онлайн-платформи та чат-боти для планування та організації подорожей, що зумовлює необхідність інтеграції технологічних рішень у туристичні продукти. Водночас окремі сегменти, зокрема лікувально-реабілітаційний та оздоровчий туризм, потребують більш поміркованого використання технологій із акцентом на комфорт, спокій і відновлення.

Персоналізація туристичного досвіду виступає ще одним ключовим трендом [7; 9; 27]. Туристичні підприємства, що орієнтуються на

людиноцентричну модель розвитку, повинні використовувати аналітику даних для глибшого розуміння поведінки клієнтів і формування індивідуалізованих пропозицій. Рівень персоналізації може суттєво відрізнятися залежно від сегмента ринку — від адаптації маршрутів і сервісів для сімейних подорожей до індивідуального конс'єрж-супроводу для клієнтів преміум-сегмента [38; 40].

Загалом створення конкурентоспроможного безбар'єрного туристичного продукту потребує системного підходу, що поєднує сегментацію ринку, аналіз поведінки споживачів, моніторинг конкурентного середовища та постійне вдосконалення ціннісної пропозиції. Диференціація продукту, орієнтація на незадоволені потреби клієнтів і формування унікальної цінності дозволяють туристичним підприємствам не лише утримувати позиції на ринку, а й створювати нові ніші у сфері безбар'єрного туризму [37].

3.3. Модель безбар'єрного туризму України

Сучасні трансформаційні процеси в туристичній галузі України, зумовлені як глобальними тенденціями сталого розвитку, так і внутрішніми соціально-економічними викликами, актуалізують необхідність формування цілісної моделі безбар'єрного туризму. Така модель має забезпечувати інтеграцію принципів доступності, інклюзії та людиноцентричності у всі елементи туристичної системи — від стратегічного планування до практичної реалізації туристичних продуктів і послуг [10; 12; 30].

Модель безбар'єрного туризму України доцільно розглядати як багаторівневу систему взаємодії між державними інституціями, органами місцевого самоврядування, суб'єктами туристичної діяльності, громадськими організаціями та безпосередніми споживачами туристичних послуг. Її основною метою є створення умов для рівного, безпечного та комфортного доступу всіх категорій населення до туристичних ресурсів незалежно від віку,

стану здоров'я, рівня мобільності чи інших індивідуальних особливостей [24; 26; 27].

Концептуально модель безбар'єрного туризму України ґрунтується на поєднанні соціального, економічного та інституційного підходів. Соціальний вимір передбачає забезпечення прав людини, соціальної інтеграції та підвищення якості життя осіб, які потребують безбар'єрності. Економічний вимір орієнтований на формування конкурентоспроможного туристичного продукту, розвиток нових ринкових ніш і залучення інвестицій. Інституційний вимір охоплює нормативно-правове регулювання, механізми управління та міжсекторальну координацію [24; 26; 27] (рис.3.2).

Рис.3.2. Модель безбар'єрного туризму України

Ключовим принципом запропонованої моделі є принцип людиноцентричності, відповідно до якого потреби туриста виступають відправною точкою формування туристичної пропозиції. У межах безбар'єрного туризму людина розглядається не як об'єкт соціальної допомоги, а як активний суб'єкт туристичної діяльності, здатний самостійно

приймати рішення та формувати власний туристичний досвід за умови створення відповідного середовища.

Структурно модель безбар'єрного туризму України доцільно представити у вигляді взаємопов'язаних функціональних блоків, кожен з яких виконує окрему роль у забезпеченні доступності туристичного середовища. Першим блоком моделі є нормативно-правове та інституційне забезпечення. Він охоплює систему законодавчих і підзаконних актів, державних стратегій, програм і стандартів, що регламентують питання доступності у сфері туризму, містобудування, транспорту, інформаційних технологій та соціального захисту. Ефективність цього блоку визначається узгодженістю нормативних документів, чіткістю механізмів їх реалізації та наявністю інструментів контролю за дотриманням вимог безбар'єрності.

Другий блок моделі становить фізичне середовище та інфраструктура безбар'єрного туризму. Йдеться про доступність транспортної системи, туристичних маршрутів, засобів розміщення, закладів харчування, об'єктів культурної та природної спадщини. У цьому контексті принципи універсального дизайну мають бути інтегровані на етапі проектування, реконструкції та експлуатації туристичних об'єктів. Особливе значення має забезпечення безперервності доступу, коли всі елементи туристичного ланцюга — від прибуття до дестинації до участі у дозвіллевих заходах — є взаємно узгодженими.

Третій блок моделі охоплює інформаційно-комунікаційне забезпечення. Доступність інформації є базовою умовою реалізації безбар'єрного туризму, оскільки саме на етапі планування подорожі турист приймає рішення щодо вибору дестинації та туристичного продукту. Інформація про рівень доступності має бути достовірною, повною, зрозумілою та представлена у різних форматах з урахуванням потреб осіб із порушеннями зору, слуху або когнітивних функцій. Важливу роль відіграють цифрові платформи, мобільні застосунки, туристичні портали та навігаційні системи.

Четвертий блок моделі становить людський капітал і професійна підготовка кадрів. Безбар'єрний туризм неможливий без персоналу [7; 9; 27], який володіє відповідними знаннями, навичками та ціннісними орієнтирами. Підготовка кадрів має включати формування компетенцій у сфері інклюзивної комунікації, етики обслуговування, роботи з різними категоріями туристів, а також базових навичок надання допомоги. У межах моделі доцільно передбачити систему безперервного навчання та підвищення кваліфікації працівників туристичної сфери [7; 9; 27].

П'ятий блок моделі пов'язаний з економічними механізмами та стимулюванням розвитку безбар'єрного туризму. Він охоплює фінансові інструменти підтримки туристичних підприємств, інвестиційні програми, податкові пільги, грантове фінансування та механізми державно-приватного партнерства. Створення економічних стимулів сприяє залученню бізнесу до впровадження безбар'єрних рішень і підвищує зацікавленість інвесторів у розвитку цього сегмента туристичного ринку.

Шостий блок моделі становить соціально-партнерська взаємодія та участь громадянського суспільства. Громадські організації, об'єднання осіб з інвалідністю, волонтерські ініціативи відіграють важливу роль у виявленні реальних потреб туристів, моніторингу доступності та формуванні зворотного зв'язку. Залучення представників цільових груп до процесу розробки туристичних продуктів і стратегій підвищує їхню ефективність та соціальну прийнятність.

Функціонування запропонованої моделі передбачає поетапну реалізацію. На першому етапі здійснюється діагностика стану доступності туристичного середовища, ідентифікація ключових проблем і визначення пріоритетів. Другий етап включає стратегічне планування та розробку програм розвитку безбар'єрного туризму на національному та регіональному рівнях. Третій етап охоплює практичну реалізацію заходів, адаптацію інфраструктури, впровадження туристичних продуктів і навчання персоналу.

Четвертий етап передбачає моніторинг, оцінювання результатів і коригування політик з урахуванням отриманих даних та зворотного зв'язку.

Очікуваними результатами впровадження моделі безбар'єрного туризму України є підвищення доступності туристичних ресурсів, зростання рівня задоволеності туристів, розширення туристичного попиту, формування позитивного іміджу країни та зміцнення соціальної згуртованості. У довгостроковій перспективі реалізація цієї моделі сприятиме інтеграції України у європейський туристичний простір і наближенню до міжнародних стандартів доступності [15; 30; 39].

Таким чином, запропонована модель безбар'єрного туризму України є системним інструментом, спрямованим на трансформацію туристичної галузі відповідно до принципів інклюзії, сталого розвитку та людиноцентричності. Її впровадження потребує консолідації зусиль усіх зацікавлених сторін, однак водночас створює значний соціальний та економічний потенціал для розвитку туристичної сфери в умовах післявоєнного відновлення країни [19; 42].

Висновки до розділу 3

У третьому розділі кваліфікаційної роботи було зосереджено увагу на обґрунтуванні практичних та концептуальних засад розвитку безбар'єрного туризму в Україні. Розділ має прикладний характер і спрямований на формування системного бачення шляхів упровадження безбар'єрності у туристичну галузь з урахуванням сучасних соціально-економічних викликів, європейських інтеграційних процесів та потреб людей, які потребують доступного туристичного середовища.

У підрозділі 3.1 визначено пріоритетні напрями впровадження та розвитку безбар'єрного туризму в Україні. Доведено, що ключовим чинником успішної реалізації безбар'єрного туризму є людиноцентричний підхід, відповідно до якого потреби туриста розглядаються як основа формування туристичного продукту та сервісу. Обґрунтовано важливість розвитку

людського капіталу, зокрема професійної підготовки туристичного персоналу, формування інклюзивної культури обслуговування та розвитку соціально-комунікативних компетенцій. Встановлено, що без належної підготовки кадрів навіть технічно доступна інфраструктура не здатна забезпечити повноцінний безбар'єрний туристичний досвід.

У цьому ж підрозділі акцентовано увагу на ролі цифрових технологій та інновацій у розвитку безбар'єрного туризму. Визначено, що цифровізація туристичних послуг, розвиток онлайн-платформ, мобільних застосунків і доступних інформаційних ресурсів значно спрощують процес планування подорожей і знижують рівень невизначеності для туристів, які потребують безбар'єрності. Підкреслено, що інтеграція принципів сталого розвитку, екологічної відповідальності та універсального дизайну дозволяє формувати туристичні продукти нового покоління, орієнтовані на широкий спектр споживачів.

У підрозділі 3.2 обґрунтовано пропозиції щодо формування конкурентоспроможного безбар'єрного туристичного продукту. Встановлено, що такий продукт має комплексний характер і включає не лише матеріальні складові (інфраструктуру, транспорт, засоби розміщення), а й нематеріальні елементи — якість сервісу, доступність інформації, рівень соціальної взаємодії, емоційний комфорт і відчуття безпеки. Доведено, що конкурентоспроможність безбар'єрного туристичного продукту визначається його здатністю задовольняти індивідуальні потреби туристів та створювати позитивний і запам'ятовуваний туристичний досвід.

У межах цього підрозділу встановлено, що формування безбар'єрного туристичного продукту потребує чіткої сегментації ринку, урахування поведінкових характеристик споживачів і застосування персоналізованих підходів до обслуговування. Наголошено, що безбар'єрність не повинна розглядатися як вузькоспеціалізований або соціально допоміжний напрям, а має бути інтегрована у загальну стратегію розвитку туристичних підприємств. Обґрунтовано, що інвестиції у безбар'єрність сприяють зростанню лояльності

клієнтів, зміцненню бренду та створенню довгострокових конкурентних переваг.

У підрозділі 3.3 запропоновано авторську модель безбар'єрного туризму України, яка базується на системному поєднанні нормативно-правового, інфраструктурного, інформаційного, кадрового, економічного та соціально-партнерського компонентів. Модель розглядає безбар'єрний туризм як багаторівневу систему взаємодії між державою, бізнесом, громадянським суспільством і безпосередніми споживачами туристичних послуг. Доведено, що лише комплексна та скоординована реалізація всіх елементів моделі здатна забезпечити сталий розвиток безбар'єрного туризму в Україні.

Запропонована модель передбачає поетапну реалізацію — від діагностики стану доступності та стратегічного планування до практичного впровадження заходів і системного моніторингу результатів. Очікуваними результатами впровадження моделі визначено підвищення рівня доступності туристичних ресурсів, зростання туристичного попиту, формування позитивного іміджу України як інклюзивної туристичної дестинації, а також посилення соціальної згуртованості та економічної активності регіонів.

Узагальнюючи результати третього розділу, можна зробити висновок, що розвиток безбар'єрного туризму в Україні має розглядатися як стратегічний напрям державної та регіональної політики у сфері туризму. В умовах післявоєнного відновлення країни безбар'єрний туризм здатен виконувати не лише рекреаційну, а й соціально-реабілітаційну, економічну та інтеграційну функції. Реалізація запропонованих напрямів, пропозицій і моделі створює передумови для формування в Україні сучасного, конкурентоспроможного та соціально відповідального туристичного середовища, орієнтованого на потреби всіх категорій населення [24; 29; 42].

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено комплексне дослідження теоретичних, методичних та практичних аспектів розвитку безбар'єрного туризму в Україні в умовах сучасних соціально-економічних трансформацій. Актуальність обраної теми зумовлена зростанням ролі туризму як чинника соціальної інтеграції, підвищення якості життя населення та формування людиноцентричної моделі розвитку суспільства, а також об'єктивною потребою у створенні доступного туристичного середовища для всіх категорій громадян.

У ході дослідження досягнуто поставленої мети, яка полягала в оцінюванні сучасного стану, виявленні проблем і визначенні перспектив розвитку безбар'єрного туризму в Україні, а також у розробленні практичних рекомендацій і концептуальної моделі його впровадження. Реалізація мети забезпечувалася послідовним виконанням визначених у роботі завдань, що дозволило сформулювати цілісне бачення проблематики безбар'єрного туризму.

У першому розділі кваліфікаційної роботи узагальнено наукові підходи до визначення сутності поняття «безбар'єрний туризм» та проаналізовано еволюцію його розвитку у світовій і вітчизняній практиці. Встановлено, що безбар'єрний туризм є багатовимірним явищем, яке поєднує соціальні, економічні та інституційні складові й охоплює значно ширше коло споживачів, ніж лише осіб з інвалідністю. Обґрунтовано, що безбар'єрність у туризмі має розглядатися як універсальний принцип організації туристичного середовища, орієнтований на забезпечення рівних можливостей доступу до туристичних ресурсів незалежно від віку, стану здоров'я або рівня мобільності людини.

У другому розділі здійснено аналіз сучасного стану безбар'єрного туризму в Україні на основі результатів емпіричного дослідження та застосування SWOT-аналізу. Виявлено, що, незважаючи на наявність нормативно-правових ініціатив і стратегічних документів у сфері

безбар'єрності, практичний рівень розвитку доступного туристичного середовища залишається недостатнім. Основними проблемами визначено фрагментарність інфраструктурних рішень, низький рівень підготовки персоналу, обмежену доступність туристичної інформації, нестачу фінансових ресурсів і відсутність системної координації між зацікавленими сторонами. Доведено, що воєнні дії суттєво вплинули на зростання кількості осіб, які потребують безбар'єрності, що ще більше актуалізує необхідність комплексного розвитку цього напрямку туризму.

У третьому розділі обґрунтовано пріоритетні напрями впровадження та розвитку безбар'єрного туризму в Україні, запропоновано підходи до формування конкурентоспроможного безбар'єрного туристичного продукту та розроблено модель безбар'єрного туризму України. Доведено, що ефективний розвиток безбар'єрного туризму можливий лише за умови системного підходу, який передбачає інтеграцію принципів доступності у всі етапи туристичного процесу — від планування та проєктування інфраструктури до надання туристичних послуг і формування позитивного туристичного досвіду. Запропонована модель ґрунтується на взаємодії нормативно-правових, інфраструктурних, інформаційних, кадрових, економічних і соціально-партнерських компонентів та може бути використана як практичний інструмент у процесі розроблення державних і регіональних програм розвитку туризму.

Узагальнення результатів дослідження дозволяє стверджувати, що безбар'єрний туризм в Україні має значний потенціал розвитку як з точки зору соціальної значущості, так і з позицій економічної доцільності. Його впровадження сприятиме підвищенню конкурентоспроможності туристичної галузі, розширенню туристичного попиту, формуванню позитивного іміджу країни на міжнародному ринку та зміцненню соціальної згуртованості суспільства.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання висновків і рекомендацій роботи органами державної влади,

місцевого самоврядування, туристичними підприємствами та громадськими організаціями при розробленні стратегій розвитку туризму, програм післявоєнного відновлення, інвестиційних проєктів і навчальних курсів для фахівців туристичної сфери.

Отже, результати кваліфікаційної роботи підтверджують доцільність розгляду безбар'єрного туризму як стратегічного напрямку розвитку туристичної галузі України та важливого чинника формування людиноцентричного, інклюзивного й соціально відповідального суспільства. Подальші наукові дослідження у цій сфері можуть бути спрямовані на розроблення механізмів оцінювання ефективності впровадження безбар'єрних рішень, аналіз регіональних практик і вивчення міжнародного досвіду адаптації туристичних дестинацій до потреб різних категорій туристів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. **Закон України «Про туризм»** : Закон України від 15.09.1995 № 324/95-ВР (у ред. Закону № 1441-IX від 01.04.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр#Text> (дата звернення: 01.11.2025).
2. **Омельчак Г. В.** Потенціал розвитку безбар'єрного туризму України // Global achievements and current trends in the development of science. Sofia, 2023. С. 245–249. URL: <https://eu-conf.com/wp-content/uploads/2024/02/Global-achievements-and-current-trends-in-the-development-of-science.pdf#page=245> (дата звернення: 11.10.2024).
3. **Darcy S., Dickson T. J.** A whole-of-life approach to tourism: The case for accessible tourism // Journal of Hotel and Tourism Management. 2009. Vol. 16, № 1. Р. 32–44. DOI: <https://doi.org/10.1375/jhtm.16.1.32> (дата звернення: 12.10.2025).
4. **UNWTO.** Recommendations on Accessible Tourism for All : Resolution of the 20th General Assembly (24 August 2013). URL: <https://www.unwto.org/archive/global/event/general-assembly-twentieth-session> ; https://www.disright.org/sites/default/files/source/12.12.2016/yunvto_rekomendaci_i_po_dostupnomu_turizmu.pdf (дата звернення: 20.10.2025).
5. **Бейдик О. О.** Адаптивний туризм: передумови та перспективи розвитку: навч. посіб. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2017. 402 с. URL: http://library.kpi.kharkov.ua/files/new_postupleniya/adaptu.pdf (дата звернення: 21.10.2025).
6. **Топалова О. І.** Суспільно-географічні передумови та перспективи розвитку адаптивного туризму в Україні : автореф. дис. ... канд. геогр. наук : 11.00.02. Київ, 2016. 20 с.
7. **Хрущ Ю. М., Іванова В. М., Медведський Р. С.** Туризм для інвалідів: сучасні підходи до визначення поняття // Науковий вісник

Херсонського державного університету. Серія: Географічні науки. 2017. Вип. 6. С. 206–211.

8. **Бугіль С. Я.** Розвиток інклюзивного туризму в Україні як засобу соціальної реабілітації людей з обмеженими можливостями // Theoretical and practical aspects of inclusive development. 2023. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-321-7-4> (дата звернення: 21.10.2025).

9. **Golovkova L., Yukhnovska Y., Ryzhenko O.** The development of ecological (green) and rural tourism for the disabled people in Ukraine // Journal of Geology, Geography and Geoecology. 2023. Vol. 32, № 1. P. 26–35. DOI: <https://doi.org/10.15421/112303> (дата звернення: 21.10.2025).

10. **Юхновська Ю. О., Риженко О. М., Омельчак Г. В.** Напрями формування безбар'єрного середовища в туризмі для людей з інвалідністю: теоретичні аспекти // Review of Transport Economics and Management. 2023. Вип. 10 (26). С. 60–68. URL: <http://pte.diit.edu.ua/article/view/300234/293134> (дата звернення: 21.10.2025).

11. **United Nations. Department of Economic and Social Affairs.** Promoting Accessible Tourism for All. URL: <https://www.un.org/development/desa/disabilities/issues/promoting-accessible-tourism-for-all.htm> (дата звернення: 21.10.2025).

12. **Організація Об'єднаних Націй в Україні.** Офіційний сайт. URL: <https://ukraine.un.org/uk> (дата звернення: 20.10.2025).

13. **UN Tourism.** Official website. URL: <https://www.unwto.org/> (дата звернення: 20.10.2025).

14. **Омельчак Г. В.** Цифрова доступність у формуванні безбар'єрного середовища в туризмі // International Science Journal of Management, Economics & Finance. 2024. Vol. 3, № 2. P. 46–55. DOI: 10.46299/j.isjmef.20240302.05 (дата звернення: 20.10.2025).

15. **Hussayn S. H.** Barrier-free planning in outdoor public space and its effect on tourism and businesses. 2017. URL:

https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3164124 (дата звернення: 21.10.2025).

16. **Global achievements and current trends in the development of science** : proceedings of the X International Scientific and Practical Conference. Sofia, 2024. 246 p. URL: <https://eu-conf.com/wp-content/uploads/2024/02/Global-achievements-and-current-trends-in-the-development-of-science.pdf> (дата звернення: 21.10.2025).

17. **Interview with Hubert Védrine: the Treaty of Amsterdam** (Paris, 2 July 2008). URL: https://www.cvce.eu/en/obj/interview_with_hubert_vedrine_the_treaty_of_amsterdam_paris_2_july_2008-en-5a38bea2-5802-4313-9916-0efce41c7303.html (дата звернення: 28.10.2025).

18. **Urban Agenda for the EU: Pact of Amsterdam**. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/policy/themes/urban-development/agenda/pact-of-amsterdam.pdf (дата звернення: 28.10.2025).

19. **European Parliament**. Fact Sheets on the European Union: The Treaty of Lisbon. URL: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/5/the-treaty-of-lisbon> (дата звернення: 28.10.2025).

20. **Проблеми сталого розвитку** : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (22–23 жовт. 2021 р.). Львів, 2021. 207 с. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/attachments/2021/24929/importantdoc/zbi_rnik.pdf (дата звернення: 29.10.2025).

21. **THE NETMEN CORP.** Official website. URL: <https://thenetmencorp.com/> (дата звернення: 29.10.2025).

22. **World Health Organization**. Official website. URL: <https://www.who.int/ukraine/uk/publications/9789241516822> (дата звернення: 06.11.2025).

23. **Омельчак Г. В.** Класифікація споживачів безбар'єрного туризму // Business culture in the conditions of socio-cultural transformation of society. Lyon, 2024. Р. 112–118. URL: <https://isg-konf.com/wp->

<content/uploads/2024/07/BUSINESS-CULTURE-IN-THE-CONDITIONS-OF-SOCIO-CULTURAL-TRANSFORMATION-OF-SOCIETY.pdf> (дата звернення: 11.10.2025).

24. **Омельчак Г. В.** Аналіз сучасного стану безбар'єрного туристичного середовища України // *Review of Transport Economics and Management*. 2024. № 11 (27). С. 50–57. DOI: <https://doi.org/10.15802/rtem2024/309812> (дата звернення: 14.11.2025).

25. **World Health Organization, World Bank.** Progress on health financing reform in Ukraine. URL: <https://ukraine.un.org/uk> (дата звернення: 15.11.2025).

26. **Конструктивна географія та раціональне використання природних ресурсів** / за ред. О. Г. Шевченка. Київ, 2024. Вип. 5 (1). 118 с. URL: https://constructgeo.knu.ua/assets/num/num_5_1_2024.pdf (дата звернення: 15.11.2025).

27. **Сущенко О. А., Стрижак О. О., Дехтяр Н. А. та ін.** Економіка рекреації та туризму : навч. посіб. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2021. 347 с.

28. **Конвенція про права осіб з інвалідністю.** URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 15.11.2025).

29. **Darcy S., Cameron B., Pegg S.** Accessible tourism and sustainability // *Journal of Sustainable Tourism*. 2010. Vol. 18, № 4. P. 515–537.

30. **European Network for Accessible Tourism (ENAT).** What is Accessible Tourism? URL: <https://www.accessibletourism.org/> (дата звернення: 16.11.2025).

31. **Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD).** United Nations. URL: <https://social.desa.un.org/issues/disability/crpd> (дата звернення: 20.11.2025).

32. **Vasylychev D., Tsviliy S., Gurova D.** Innovation of the organizational and economic system of restaurant business enterprise // *Organizational problems of life quality management in the conditions of globalization*. Opole, 2020. P. 334–343.

33. **Hotel Management.** Hospitality data breach report. URL: <https://www.hotelmanagement.net/tech/report-31-hospitality-organizations-have-had-data-breach> (дата звернення: 16.11.2025).
34. **UN Tourism.** Official website. URL: <https://www.unwto.org/> (дата звернення: 16.11.2025).
35. **Добірка корисних додатків і програм для людей з інвалідністю.** URL: <https://bazilik.media/dobirka-korysnykh-dodatkov-i-prohram-dlia-liudej-z-invalidnistiu/> (дата звернення: 16.11.2025).
36. **Бейдик О. О., Топалова О. І.** Теоретико-практичні аспекти рекреаційно-туристичного природокористування // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Географія. 2018. № 1 (70). С. 15–21.
37. **Туризм в Україні: виклики та можливості в часи війни.** URL: <https://kg.ua/news/turizm-v-ukrayini-vikliki-ta-mozhливosti-v-chasi-viyni> (дата звернення: 18.11.2025).
38. **Парфіненко А. Ю., Волкова І. І., Щербина В. І.** Проблеми та перспективи розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. 2018. № 7. С. 130–135.
39. **European Travel Commission.** Extends complimentary membership to Ukraine's tourism agency. 2022. URL: <https://etc-corporate.org/news/european-travel-commission-extends-complimentary-membership-to-ukraines-tourism-agency/> (дата звернення: 20.11.2025).
40. **Роїк О. Р., Недзвецька О. В.** Шляхи розвитку туристичної сфери України у воєнний період // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. 2022. № 46. С. 11–15.
41. **Convention on the Rights of Persons with Disabilities.** United Nations. URL: <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html> (дата звернення: 20.11.2025).

42. **Омельчак Г. В.** Пріоритетні напрями розвитку безбар'єрного туристичного середовища в Україні // Abstracts of XXX International Scientific and Practical Conference. Prague, 2024. P. 214–215.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Люди з інвалідністю

Створення належних умов для людей з інвалідністю

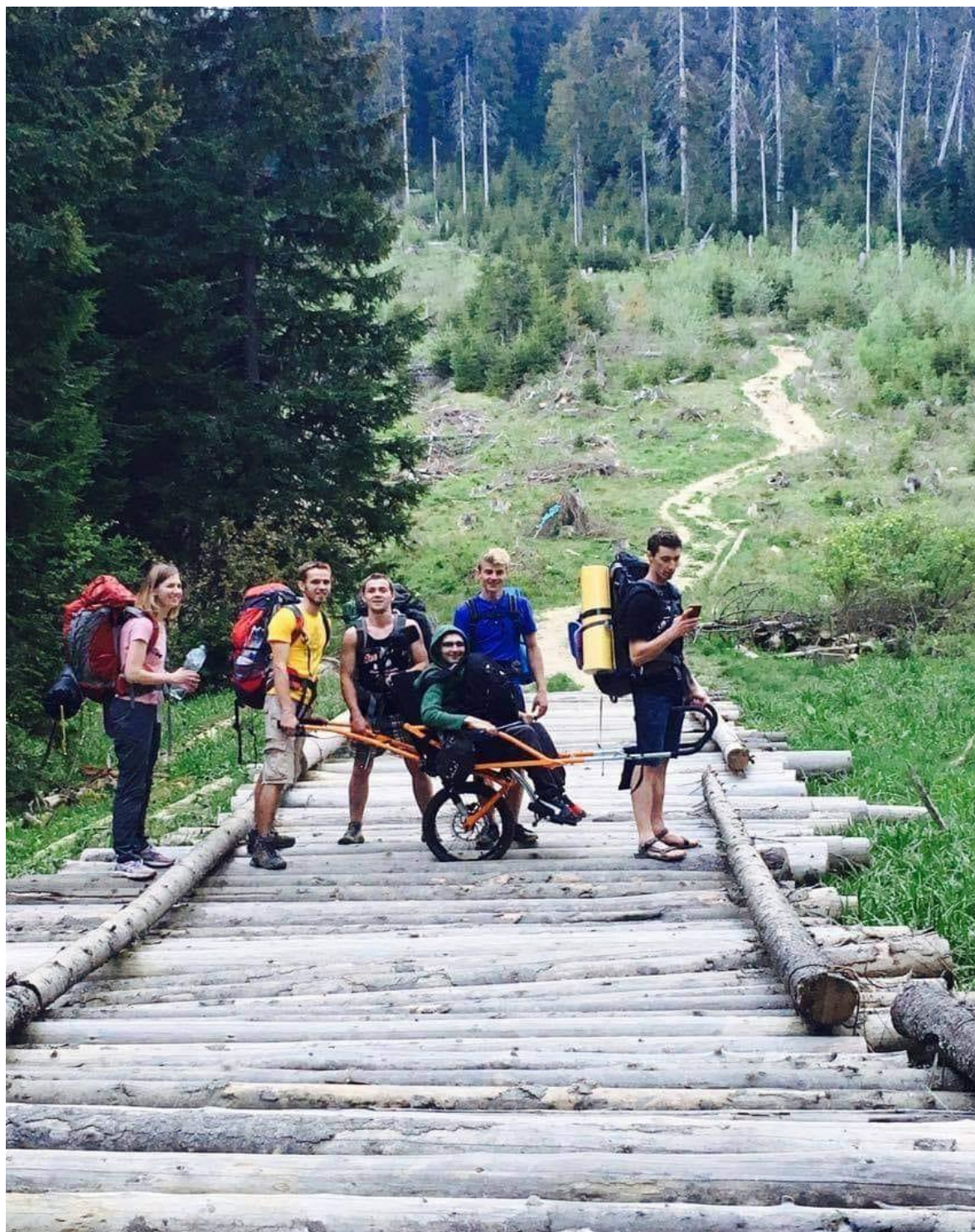
Тактильні елементи доступності

Адаптованість готелів

Приклад безбар'єрного туризму м. Запоріжжя (Острів Хортиця)

Безбар'єрний туризм

Безбар'єрні стежки (Карпати)